

Dohnal, Přemysl

Úloha augustiniánského kláštera na Starém Brně v kulturním a politickém životě Moravy v 19. století

Sacra. 2003, vol. 1, iss. 1, pp. 58-85

ISSN 1214-5351 (print); ISSN 2336-4483 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118349>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Úloha augustiniánského kláštera na Starém Brně v kulturním a politickém životě Moravy v 19. století

Přemysl Dohnal

Starobrněnský klášter augustiniánů se v 19. století stal vynikajícím střediskem přírodních i společenských věd a útočištěm činovníků a stoupců českého obrozeneckého hnutí na Moravě, přičemž v rámci církevního života na Moravě představoval centrum skutečně výjimečné. Z řad brněnských augustiniánských řeholníků vzešly výrazné osobnosti moravského vědeckého i kulturního života, osobnosti, jež se výsledky své odborné badatelské práce či myšlenkovým a duchovním přínosem pro rozvoj českého národního života a povědomí i zemského kulturního prostředí nesmazatelně zapsaly nejen do dějin českých zemí, nýbrž také dějin světových. Klášter jim byl skutečným materiálním i vědeckým útočištěm a spojovacím článkem jejich spleťtých životních cest.

Klášter samotný, klášter jako fyzická bytost i klášter jako ideové pouto, ovšem hraje v osudech svých vynikajících osobností rozličné role, jejichž vystižení na podkladě líčení osudů a vědecké činnosti řeholníků je hlavním úkolem a myšlenkou této práce.

Zatímco pro opata Nappa, jenž v sobě spojil rozum s citem v míře téměř ideální, byl klášter skutečným domovem, statkem duchovním i pozemským, jehož přednosti a možnosti bylo třeba využít pro rozvoj ducha, pro nespoutanou duši idealisty Františka Matouše Klácela byly klášterní zdi nejprve útočištěm z nutnosti a posléze vězením. Řehoř Mendel pak naproti tomu dokázal využít podpory klášterního zázemí k exaktní vědecké činnosti a rozvoji svého talentu a podobně učinili i Anselm Rambousek a Pavel Křížkovský, jejichž nadání se ovšem od Mendelova podstatně odlišovalo.

Práce by tedy měla rozborem vědecké i duchovní činnosti Nappovy, literární, žurnalistické i vědecké práce Klácelovy, jejich osudů a vzájemných kontaktů i styků s obrozeneckým milieum Moravy představit souborný obraz významu starobrněnského kláštera jako konkrétního činitele i „sedé eminence“ v pozadí procesu národního obrození v českých zemích a zejména na Moravě.

I. Opat augustiniánského kláštera na Starém Brně Cyril František Napp jako tvůrce a správce vědy a kultury na Moravě

Příznivé podmínky pro rozkvět ducha v Klášteře králové mohly nastat zejména díky pochopení, upřímnému zájmu a pevné podpoře ze strany Cyrila Františka Nappa, představeného kláštera a všestranného kulturního i vědeckého činitele.

Cyrl František Napp se narodil 5. října 1792 v bývalém královském městě Jevíčku jako syn rukavičkáře Ludvíka Nappa¹. František se již brzy projevil jako nadaný chlapec. Navštěvoval čtyřletou jevíčskou farní školu a poté jej samostatně vyučoval katecheta Jan Schoen, jenž jej později, roku 1804, zkoušel za přítomnosti

majitele panství Jana Jeronýma Herbersteina, který Františkovi za jeho výborné znalosti daroval zlatý louisdor. Poté chlapec odešel na studia do Olomouce; nejprve studoval na gymnáziu, a když gymnázium úspěšně absolvoval, věnoval se studiu filozofie. V roce 1810 František Napp absolvoval studia² a vstoupil do augustiniánského řádu v Brně. Následovalo studium teologie, v listopadu roku 1815 pak vysvěcení na kněze a za další dva roky se již Napp stal profesorem biblického studia Starého zákona na brněnském bohosloveckém učilišti³. V říjnu 1820 požádal moravské gubernium, aby mu bylo umožněno stát se biblikem na olomouckém lyceu. Napp však nakonec zůstal v Brně a věnoval se vědě a literární tvorbě, respektive tvorbě kritik a recenzí. Jeho výjimečné znalosti a ryzí charakter mu v březnu 1824 dopomohly ke zvolení infulovaným opatem s titulem preláta. Napp však po této funkci nijak zvlášť netoužil, spíše se chtěl vydat na dráhu vědce. Kriticky posuzoval mluvnicí východních jazyků (aramejštiny)⁴ a od roku 1822 se svědomitě připravoval na získání hodnosti doktora teologie. Jeho úsilí však před závěrečnými zkouškami přerušilo právě ono zvolení starobrněnským opatem⁵.

V únoru až květnu 1821 Napp dále rozvíjel svou pedagogickou činnost, když su-ploval výuku Nového zákona po sesazeném Filipu Nedělovi na teologickém učilišti v Brně, a zabýval se též katalogizací klášterní knihovny, o jejímž inventáři později diskutoval s Josefem Dobrovským.

Opatská volba, jež proběhla dne 11. března 1824, otevřela Nappovi zcela nové a široké pole působnosti, a to nejen na klášterní půdě. S opatskou volbou u sta-robrněnských augustiniánů se pojil titul preláta od sv. Tomáše, jenž svému nositeli zajišťoval virilní členství ve stavovském zemském výboru a sněmu. Opat tedy vyko-nával funkci zástupce za stav duchovní v zemské samosprávě.

Uvedení Nappa do zemského sněmu proběhlo v rámci zahajovacího sezení dne 18. října 1824. Od března 1826 se opat mohl na základě uděleného dispensu účastnit zasedání zemského výboru, aby získal potřebné praktické znalosti o chodu zemských správních institucí a seznámil se s zemskou ústavou. Od května do listo-padu 1829 pak Napp procházel procesem volby za výkonného přisedícího zemského

- 1 *Ludvík Napp byl původem z Vestfálska (Tsheim), odkud jako vysloužilý vojn rakouské armády přišel do Jevička a zde se oženil s Janou, dcerou Jana Friedla z Bezdří u Trnávky. Zemřel roku 1809 a zanechal vdovou se čtyřmi dětmi (chlapci Františkem a Václavem, děvčaty Annou-Marit a Jenovefou) ve skromných poměrech. Záznam o křtu C. F. Nappa je v rodné matrice fary Jevičko z let 1789–1814, folio 11 ve Státním oblastním archivu Zámorsk, okres Pardubice. Osobností C. F. Nappa se v současnosti zabývá mj. Jan Suchomel, ředitel muzea v Jevičku. Ze základních stručných životopisů C. F. Nappa lze doporučit zejména jeho autobiografii Curriculum vitae abbatis Napp usque ad a. 1836: Darstellung meines bisherigen oeffentlichen Wirkens. In: A. Neumann ed.: Acta et epistolae eruditorum Monasterii Ord.S. Augustini Vetero-Brunae, Pars prima (A. 1819–1850), 1930; dále nekrolog Cyril František Napp, Světozor I, č. 6, 1867, s. 45–46; níže citovaný životopis Nappa v d'Elvertově práci Geschichte der k. k. maehr.-schles. Gesellschaft zur Befoerderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, Bruenn 1870 a citované práce Bohumila Zlámalá.*
- 2 *Nappova gymnaziální a lyceijní vysvědčení počínaje rokem 1803 se nacházejí v Moravském zemském archivu (dále MZA) Brno, fond E4 Augustiniáni v Brně, Písemnosti Františka Cyrila Nappa, kart. 200. Z latinských lyceijních vysvědčení je zřejmé, že Napp byl studentem skutečně ušetranně nadaným.*
- 3 *Jmenovací dekret a písemnosti k působení C. F. Nappa zde se nacházejí v MZA, fond E4 Augustiniáni v Brně, Písemnosti Cyrila Františka Nappa, kart. 198, č. 2614.*
- 4 *Recenze ve Wiener Jahrbuechern der Literatur na rok 1822.*
- 5 *Nappovi byl nicméně roku univerzitou 1832 udělen čestný doktorát. V samotném listu je uveden zestručněný výčet Nappových zásluh o rozvoj vzdělávacího systému, jeho vědecké práce a péče o vzdělávání augustiniánských řeholníků. A. Neumann: Acta et epistolae ..., s. 42–44.*

výboru, a v listopadu téhož roku jej císař navíc jmenoval stavovským přisedicím při poradách ve věcech katastrálních.⁶ Nappova energická činnost se projevila také v oblasti pojišťovnictví, finančnictví a průmyslu⁷.

V průběhu čtyřiceti tří let svého působení v čele kláštera se Napp, jak již bylo řečeno, zasloužil o odborné vzdělání a vědecký růst mnoha talentovaných osobností z řad řeholníků brněnského augustiniánského kláštera. Studium na vídeňském Frintaneu⁸ tak absolvoval František Xaver Wieser, pozdější rektor olomoucké univerzity, a vídeňská univerzita poskytla vzdělání v oborech filozofie a historie Františku Tomáši Josefu Bratránkovi. Ve Vídni studovali též Antonín Alt a Řehoř Jan Mendel, a sice matematiku, fyziku a přírodovědu; v hudbě se zde vzdělával Pavel Křížkovský.⁹ Na univerzitě v Olomouci studoval bohoslovi František Matouš Klácel. Napp podporoval ve studiu také pozdějšího moravsko-slezského zemského archi-váře Vincence Brandla a též Josefa Chytila¹⁰, historika, pozdějšího praktikanta při moravské stavovské kanceláři a kancelistu moravského historiograфа Antonína Bočka.

6 *Nappovou činností v zemském výboru se zabývá B. Zlámal ve studii Cyril František Napp, augustiniánský opat na Starém Brně (1792–1867). Zvláštní otisk z Věstníku Jednot duchovenstva 1938, Brno 1938, s. 4–7.*

7 *Napp vypracoval např. návrh na založení stavovské spořitelny v Brně a zároveň i rozvrh jejích stanov o 25 bodech. Uloženo v MZA Brno, fond E 4 Augustiniáni v Brně, kart. 201, č. 2943 pod názvem Wegen Errichtung einer m. st. Sparkasse in Bruenn 22 Dezember 1842. Entwurf der Statuten fuer die maerchrisch – staendische Provinzial – Sparkasse. Dokumenty, v nichž se Napp vyjadřuje ke záležitostem obchodu a průmyslu, jsou uloženy v MZA, fond E 4, kart. 206.*

8 *Těž známo pod názvem Ústav svatého Augustina pro vyšší vzdělání kněžstva. Instituci – jedinou svého druhu v Rakousku-Uhersku – založil roku 1815 císař František I. a jejím účelem bylo další vzdělávání světských kněží, kteří již dokončili svá základní teologická studia a aspirovali na doktorát z teologie, respektive vedení seminářů. Jednalo se o státní seminář, jenž zastával funkci kontrolního mechanismu nad kněžskými a měl zamezit odchodům kněží na studia do zahraničí. Ústav sv. Augustina se takto stal jistým výrazem josefinského úsilí realizovat kontrolu státu nad církví. Instituce byla pojmenována dle kněze a profesora teologie na vídeňské univerzitě Jakuba Frinta (1766–1834), jenž inicioval její založení.*

9 *Základní díla pojednávající o rozvoji starobrněnského kláštera a osobnosti z řad augustiniánských řeholníků pod vedením C. F. Nappa vypracoval již zmíněný církevní historik augustinián Bohumil Zlámal, žák prof. Augustina Neumanna, autora citované edice korespondence mezi Nappem a jeho chráněnci a přáteli Acta et epistolae eruditorum monasterii ord. S. Aug. Vetero – Brunae, 1819–1850 (dále též AEĚ), Brno 1930. Pro níže uvedený rozbor významu osobnosti P. Křížkovského v rámci rozvoje starobrněnského kláštera jsem (pokud jde o literaturu) použil citované starší práce: Karel Eichler: P. Pavel Křížkovský. Životopisný nástin, Brno 1904; dále pak Augustin Neumann: Starobrněnský klášter za Křížkovského, Brno 1926. Pro komplexní vypsání osudů většiny osobností je ovšem třeba využít především jejich písemné pozůstalosti uložené v MZA Brno, fond E 4. Blíže k osobnosti A. Neumanna fond E4, Augustiniáni v Brně, kart. 209 a 210, MZA Brno, kde jsou uloženy osobní a rodinné písemnosti Neumannovy.*

Přehled osobností, jimž Napp pomohl v profesním růstu, podává B. Zlámal ve studii C. F. Napp, moravský kulturní pracovník, VVM 18, 1966, s. 46–60, kde také rozvrhl osnovu Nappovy mnohostranné činnosti ve vědě i státní, církevní a školské správě. Srv. také starší, ale komplexnější studii Zlámalovu Z kulturní a vlastenecké činnosti opata C. Nappa. In: Archa. Sborník pro literaturu, umění, kulturu a život 24, 1936, s. 64–72, s. 99–105. Prameny k Nappovu působení v oblastech společenského i vědeckého života včetně podstatné části osobní korespondence jsou sdruženy v rozsáhlé písemné pozůstalosti v MZA Brno, fond E4, kart. 198–208.

10 *Josef Chytil se stal řeholníkem brněnského kláštera augustiniánů roku 1833, avšak již o dva roky později z řádu vystoupil. Role Vincence Brandla – žáka Klácelova – v obrozeneckém prostředí a vědě Moravy 19. století bude podrobněji vypsána v rámci rozboru významu osobnosti F. M. Klácela pro národní život na Moravě.*

Tak rozsáhlou podporu vzdělanosti řeholníků však mohl Napp uskutečnit pouze za předpokladu, že klášter bude hospodářsky stabilní, což se opatovi rovněž podařilo zajistit. Živý zájem o praktické a vědecké pěstitelství a zemědělství Nappa přivedl do řad Moravskoslezské společnosti pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy, též nazývané Hospodářská společnost¹¹. V prosinci 1825 byl starobrněnský opat jmenován jejím dopisujícím členem, v březnu 1827 členem přisídícím a také předsedou Zahradnicko-vinařského spolku¹². Z titulu své funkce Napp zakládal viničné a ovocné školky při vinicích v Šardicích a Nových Hvězdlicích¹³. Psal

11 Počátky společnosti sahají k roku 1770, kdy byla z iniciativy vídeňské vlády založena Moravská zemědělská společnost, jež měla za úkol napomáhat prohloubení odborných znalostí úředníků velkostatků a dát tak nový impuls k rozvoji zemědělství. V roce 1796 vznikla Moravská společnost pro přírodovědu a vlastivědu, jež sdružovala zájemce o rozvoj přírodních věd. Tito badatelé kladli důraz na vědecký výzkum přírodního bohatství a výměnu vědeckých poznatků; r. 1799 se k nim připojil kruh zájemců o studium fyziky a chemie.

Činnost společnosti řídili Wolfgang Christoph Herzogenrath, brněnský velkoobchodník s textilem, dále hrabě Hugo Franz Salm-Reifferscheid jako představitel strojírenského průmyslu a Christian Carl André, saský přírodovědec a ekonom a správce evangelické školy v Brně.

Roku 1806 se pak Moravská společnost pro přírodovědu a vlastivědu spojila s Moravskou zemědělskou společností, čímž vznikla Moravská společnost pro zvelebení orby, přírodoznalství a vlastivědy, k níž se roku 1811 připojila Sleziánská zemědělská společnost. V roce 1806 André představil plán, podle něž měla společnost působit po vzoru akademii věd v Londýně, Paříži a Berlíně a sdružovat významné odborníky na danou problematiku. Stručné, ale velmi relevantní životopisy významných členů Společnosti (celkem 91 životopisů) podává Christian d'Elvert ve své obecně dosud cenné práci *Geschichte der k. k. maehr.-schles. Gesellschaft ...*, Bruenn 1870 (citováno níže s. 4, pozn. č. 10), s. 100–378. Práce je rozdělena do dvou částí se zvláštním číslováním stran, přičemž uvádím číslování druhé části *Beilagen* (počíná po s. 504 prvním částí). Životopis C. F. Nappa se nachází pod č. 76 na s. 328–331 druhé části této práce.

Blíže k problému jako celku Vítězslav Orel – Rudolf Musil: Členství opata C. F. Nappa (1792–1867) v Královské společnosti severovýchodních starostností a jeho působení v Brně, *ČMM* 119, 2000, č. 2, s. 391–401, a zde citované původní práce Ch. d'Elverta a C. C. Andrého; otázce obecného přínosu vědecké práce k rozvoji kulturního prostředí Moravy se dále věnují V. Orel – A. Verbtk: Program rozvoje vědy na Moravě na počátku 19. století. In: *Dějiny věd a techniky* 18, 1985, s. 149–158. Vznikem a vývojem Moravské hospodářské společnosti zejména v poslední třetině 18. století se zabývá studie Jiřího Jiráskova Moravské hospodářské společnosti do roku 1811. In: *Brno v minulosti a dnes* 5, 1963, s. 91–113. Uvedená práce přináší kritické zhodnocení dosavadního bádání o Hospodářské společnosti spolu s mnoha odkazy na archivní materiály. Vynikající syntetickou práci pro zasazení popisovaného problému do širších souvislostí a získání detailních informací o literatuře k tématu je práce Jana Janáka Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918: *Dějiny Moravy* 3/1, Brno, 1999.

Velmi užitečná pro osvětlení Nappových hospodářských zájmů je také starší studie B. Zlámala K národohospodářské činnosti Cyrila Fr. Nappa, opata na Starém Brně (1792–1867), *Hlidka* 54, 1937, č. 2, s. 64–68; č. 3, s. 109–114; č. 4, s. 143–152. Základní informace k tématu a zejména pak ke vztahu mezi C. F. Nappem a Řehořem Mendelem podává V. Orel: Tradice přírodovědecké práce v starobrněnském klášteře. In: *Starobrněnské sídlo ústavů Československé akademie věd*, Brno 1984, s. 27–37. Stručně také J. Dřítal (Ed.): *Dějiny města Brna* I, Brno 1969, s. 210–211. *Prameny k dějinám Hospodářské společnosti sdružuje v MZA Brno fond G 82.*

12 V literatuře též pod názvy „Ovocnářsko-vinařský spolek“ nebo „Pomologický spolek“. Od roku 1850 spolek využíval činnost pod názvem „Ovocnářský, vinařský a zahradnický spolek“. Dějinný vývoj, význam a stanovy Pomologického spolku popisuje historik Christian d'Elvert ve své práci *Geschichte der k. k. maehr.-schles. Gesellschaft zur Beforderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, Bruenn 1870, s. 158–170, kapitola VI. Der pomologische Verein.

13 Dnes v okresech Hodonín a Vyškov. Ke změnám na panství kláštera blíže Jan Tenora: Rok 1848 na Novohvězdicu, *Časopis pro dějiny venkova* 7, 1926, s. 168–190. Detailní obraz konkrétních problémů hospodaření (zejména statku Nové Hvězdlice) a Nappovo úsilí o jeho racionalizaci (např. jím zavedenou zásadní inovaci sklizně úrody, tj. sečení kosami) podává B. Zlámal ve výše uvedené studii K národohospodářské činnosti Cyrila Fr. Nappa ..., 1937. I z této dílčí záležitosti je zřejmé, že Nappovo myšlení bylo

také příspěvky pro tiskový orgán společnosti, jímž byl žurnál „Mitteilungen der k. k. maehr.-schles. Gessellschaft zur Befoerderung des Ackerbaues-, der Natur- und Landeskunde in Bruenn“¹⁴; uveřejňoval jak články čistě teoretické, tak i vypsání konkrétních výsledků pokusů na klášterních statcích, respektive výzkumu možnosti zlepšení vlastností kulturních rostlin a následného dosažení zvýšených výnosů. Nappova badatelská činnost v oblasti výzkumu a kultivace rostlin později inspirovala a zásadním způsobem – přímo i zprostředkovaně – ovlivnila vědeckou práci Řehoře Jana Mendela, na což bude dále poukázáno.

Z iniciativy Hospodářské společnosti a díky přípravným pracem C. F. Nappa vznikla v dubnu 1826 Vzájemná požární pojišťovna, jež začala vyvíjet činnost v červnu 1830.

Ještě v roce 1827 byl Napp zvolen administrátorem provizorního ředitelství, avšak po volbě definitivního řídicího orgánu v březnu 1833 se své funkce vzdal. Příčinou jeho odchodu se staly časté absence vedení pojišťovny v místě jejího působitě, kdy zajišťoval chod celé instituce vlastními silami¹⁵. I přes tento dílčí neúspěch se C. F. Nappovi dostalo zasluženého uznání, když mu dolnorakouská Hospodářská společnost se sídlem ve Vídni udělila v únoru 1829 diplom čestného členství.

Zásadní význam Nappovy mnohostranné činnosti pro rozvoj vědy nemohl zůstat bez povšimnutí ani ze strany vedoucích členů Moravskoslezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy. Když roku 1849 odstoupil ředitel společnosti hrabě Sedlnitzky, odešel do penze a krátce nato se své funkce vzdal i sekretář Braumueller, byl Napp zvolen jednatelem společnosti a měl jím být až do chvíle, kdy se svých povinností ujme nový ředitel a začne působit nový ústřední výbor. Stalo se tak v prosinci 1849, kdy byl zvolen ředitelem Karel Salm-Reifferscheid-Krauthaim; ale i poté Napp fakticky stál v čele společnosti, a to na žádost nového vedení. Konečně pak v květnu 1865 se ředitelem Hospodářské společnosti stal C. F. Napp.

Výraznou součástí Nappova působení v moravském kulturním prostředí kulturním je jeho činnost ve školské sféře. V srpnu 1832 se stal ředitelem gymnazijních studií na Moravě a ve Slezsku, a tedy gymnazijním inspektorem¹⁶; o šestnáct let později pak v této funkci napomohl při přestavbě moravského školství na základě jazykové rovnoprávnosti, k jejímuž provedení byla jmenována zemská školní rada.

skutečně progresivní. K problému se dále šířeji vyjadřuje Jiří Jirásek: Zavádění kosa do našeho zemědělství v 18. a 19. století. In: Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města Brna (dále jen BMD) 7, 1966, s. 138–145.

Prameny k záležitostem klášterního panství Nové Hvězdlice (Nappovy instrukce aj.) v MZA, fond E4, kart. 204, č. 3355–3360, dále pak č. 3362–3364 a v rámci fondu E4 i k otázkám Nappova působení v souvislosti s klášterním panstvím zejména Registratura panství Nové Hvězdlice, kart. 584–784 a Registratura Šardice, kart. 785–806.

14 Pokud jde o název tohoto odborného periodika, je třeba upozornit na skutečnost, že se v literatuře vyskytuje v mnoha obměnách. B. Zlámal ve svých zde citovaných pracech např. uvádí název „Oekonomische Mitteilungen“. Publikace Milady Wurmové Soupis moravských novin a časopisů z let 1848–1918, Brno 1955, uvádí však pod č. 690 na s. 43 zde citovaný název.

15 Nappovy jednatele činnosti v pojišťovně se týkají mj. tři fascikly písemností uložených v MZA Brno, fond E 4, kart. 198, č. 2587, 2588 a 2589.

16 Napp takto osobně vykonával vizitace gymnázií a dohlížel na četné aspekty výuky, jakými byla vědomostní i morální působilost a přístup profesorů a studentů k výuce, stav v oblasti učebních materiálů a celková úroveň zkoušek. Blíže B. Zlámal: Cyril František Napp, augustiniánský opat na Starém Brně ..., Brno 1938, s. 9–13. Prameny k počátkům a průběhu Nappovy řídicí činnosti ve školství se nacházejí v MZA, fond E 4, kart. 198. Nappův finální jmenovací dekret do funkce gymnazijního inspektora datovaný dnem 14. září 1832 je zde uložen pod č. 2586; jsou v něm stanoveny také povinnosti Nappa jako

Členy rady byli za českou stranu historik a filolog Alois Vojtěch Šembera a kooperátor u sv. Tomáše v Brně, překladatel děl Torquata Tassa a Francesca Petrarcy a propagátor jednotného spisovného jazyka pro Čechy i Slováky Vincenc Pavel Žiak; za Němce zde zasedali Benedikt Richter¹⁷ a Enk von der Burg.

Napp zřejmě také dal podnět k úvahám o přibrání Františka Matouše Klácela a Otty von Hingenau¹⁸ za členy rady. I když funkce školního rady zahrnovala skutečně pouze činnost poradní, neboť konečné rozhodnutí bylo v kompetenci ministerstva ve Vídni, měla doporučení rady značný význam při rozdělení gymnázií na německá a česká, německo-česká či česko-německá.

Alois V. Šembera a Cyril F. Napp se ve vzájemné součinnosti snažili prosadit co nejvíce práv pro český jazyk. Moravská zemská školní rada a její předseda proto byli roku 1849 napadeni novinami „Gratzer Zeitung“ a nařčení z provádění čechizace moravského a slezského školství. Na toto nařčení reagovaly Klácelovy „Moravské noviny“ článkem z 3. února 1849¹⁹. Roku 1835 byla z Nappovy iniciativy založena nadace „Premium Dobrovského“, jež měla každoročně odměňovat studenta, který obzvláště vynikal ve znalostech českého jazyka.

Starobrněnský opat se také významně zasloužil o zřízení stolice češtiny při stavovské akademii v Olomouci roku 1831. V té době zastával postavení kulturního referenta moravských stavů; ředitel stavovské akademie Ludwig von Rauber tedy Nappovi zaslal osobní pozvání s žádostí, aby přímo v Olomouci vybral vhodnou místnost pro výuku českého jazyka.²⁰ Právě Napp má také zásluhu na přenesení stavovské akademie z Olomouce do Brna roku 1847 a o dva roky později se pravděpodobně též podílel na její přeměně ve stavovské učiliště, přičemž usiloval o zavedení výuky na učilišti v jazyce německém i českém.

C. F. Nappa přitahovala také dějepisná práce. Roku 1826 uveřejnil dějiny klášteřa Koruna Panny Marie u Krasíkova na Moravskotřebovsku, do nichž pojal také dějiny augustiniánského klášteřa u sv. Tomáše v Brně. Z titulu svého zájmu o historii také Napp ve dnech 29.–31. prosince 1828 v brněnském klášteři hostil Josefa Dobrovského, s nímž konzultoval původ a stáří některých spisů klášterní knihovny. Když Dobrovský krátce nato – 6. ledna 1829 – zemřel, zasadil se opat o to, aby byl velký filolog a historik pochován na klášterním hřbitově. Právě zmíněné setkání

inspektora. Více informací k Nappově působení ve školství lze získat v MZA Brno, E 4, sign. II / K Spisy gymnazijního studijního ředitelství v Brně. Zemská školní komise.

Reformátorská osobnost starobrněnského opata se ovšem projevil také v dotčené oblasti školství. Například r. 1824 zřejmě pod vlivem zkušeností z vlastního pedagogického působení podal návrh na reorganizaci studia na katolických bohosloveckých učilištích v Rakousku. Z jeho návrhu je zřejmé, že sledoval množství zásadních chyb v obsahu i formě výuky. Návrh vydal A. Neumann, AEE, s. 13–15.

17 Benedikt Richter (1791–1859) byl členem piaristického řádu, později benediktínem. Profesor filozofie, náboženství a pedagogiky na brněnském filozofickém učilišti. V letech 1836–37 byl členem bavorské školní komise pro hodnocení učebních materiálů. Je autorem spisu „Ueber intellectuelle und moralische Ausbildung der Menschen“.

18 Otto von Hingenau (1818–1872) – novinář, básník a odborník v oblasti horního práva; od roku 1866 zastával funkci rady při vídeňském ministerstvu financí.

19 K rozvoji tisku a samozřejmě tedy i listu „Moravské noviny“ a vztahu mezi F. M. Klácelem a J. Ohéřalem se vyjádřím níže v souvislosti s osobností F. M. Klácela a událostmi roku 1848. Odpověď na nařčení novin „Gratzer Zeitung“ srv. B. Zlámal: C. F. Napp..., VVM 1966, s. 49, kde je její podstatná část přetištěna.

20 B. Zlámal ve své studii C. F. Napp..., VVM 1966, poukazuje na skutečnost, že Napp sám sice nebyl původcem myšlenky na zřízení jmenované stolice češtiny, avšak dovedl ji k vlastnímu naplnění.

s Josefem Dobrovským se mohlo Nappovi stát zásadním podnětem pro jeho pozdější aktivní činnost ve prospěch užívání českého jazyka na moravských školách.

V této době si C. F. Napp povšiml také osobnosti mladého Františka Palackého. Opat měl z titulu svého postavení kulturního referenta moravských stavů také dohled nad vlastivědným zkoumáním dějin²¹, a proto pozval Palackého na návštěvu brněnského kláštera augustiniánů, přičemž se snad chtěl pokusit získat jej pro práci v roli oficiálního moravského historiografa. Napp však s Palackým jistě diskutoval o otázkách vývoje moravského dějepiscectví, což vyplývá z následujícího setkání Palackého s Antonínem Bočkem.

Palacký pobýval v Brně ve dnech 15.–19. května 1832. Ze starobrněnského kláštera se pak vypravil do Kroměříže, kde navštívil arcibiskupský archiv, a dále do Olomouce. Zde se věnoval výzkumu kapitulního archivu a také se seznámil s Antonínem Bočkem, o němž zaslal Nappovi reference s kritickým zhodnocením jeho činnosti²². Napp též vymohl Palackému u moravského místodržitele a sněmovního direktora hraběte Aloise Ugarta příspěvek na výzkum moravik v rámci historikovy stáže ve vatikánských archívech.

Historická věda na Moravě pod Nappovým dohledem vzkvétala. Ve snaze plně dostát požadavku stavů na vypracování souborných dějin Moravy pak Napp podporoval Antonína Bočka²³, jenž se 3. července 1839 stal moravským historiografem a stavovským archivářem s ročním platem ve výši 800 zlatých. Když však byl Boček vyzván, aby stavům předložil svůj badatelský plán, ukázalo se, že jeho záměr nedostačuje nárokům stavů. Napp proto požádal Fr. Palackého o vypracování osnovy práce moravského historiografa a Palacký mu svůj návrh dne 11. dubna 1840 zaslal. Palackého návrh přijala dne 23. září 1840 dvorská komise ve Vídni. Napp poté vypracoval podrobnou instrukci pro stavovského archiváře, podle níž Boček postupoval ve svém bádání, jež ovšem C. F. Napp korigoval kritickými poznámkami.

Stavovský archivář však dne 13. ledna 1847 zemřel, což Nappa osobně zasáhlo. Z titulu své funkce kulturního referenta byl odpovědný za Bočkovu práci a podával o ní informace stavům, a cítil se tedy odpovědným za vyhledání Bočkova nástupce. Bočkovu listinnou sbírku převedl do starobrněnského kláštera²⁴ a vypracoval zprávu o vzniklé situaci, v níž doporučil, aby katalogizací a uspořádáním stavovského archivu byl pověřen A. V. Šembera, který se zároveň s přeložením stavovské akademie přestěhuje z Olomouce do Brna. Šemberovým úkolem také bylo dále pátrat po

21 *O Nappově práci pro zemský archiv a zkoumání dějin vůbec se velmi pozitivně vyjadřuje Bertold Bretholz na několika místech své práce Das maehrische Landesarchiv, Bruenn 1908. Dostupný je i český překlad této práce, taktéž vydaný v Brně r. 1908.*

22 *Příznivý postoj k Bočkovi, vtr u jeho schopnosti a vhodnost jeho povolání jako moravského historiografa sděluje Palacký Nappovi v dopise ze 3. září 1832. In: A. Neumann, AEE, s. 41–42.*

23 *Osobní dopisy Bočka Nappovi, v nichž archivář informuje opata o průběhu své práce a svých rodinných záležitostech, jsou uloženy v MZA, E4, kart. 208, fasc. Ant. Boček. Velká část Nappovy osobní korespondence sdružené v tomto kartonu je bohužel dosti troskovitá a mnohé dopisy nebylo lze zařadit, neboť jde o jednotliviny bez širších souvislostí a vztahu k této práci. Korespondenci též částečně vydal A. Neumann v citované edici Acta et epistolae..., 1930.*

24 *MZA, E4, kart. 201, č. 2940 pod titulem Wegen Ankauf des Boczekschen Nachlasses, und dem Sistirung Posten als Archivar und Historiografer obsahuje Nappův návrh stavům ohledně dalších osudů Bočkovy listinné sbírky a podnět pro obsazení míst uprázdněných Bočkovým úmrtím v lednu 1847.*

listinách, aby mohla být zkompletována Bočkem rozpracovaná edice *Codex diplomaticus Moraviae*, v jejímž vydávání se mělo dále pokračovat.²⁵ Pomocníkem A. V. Šembery se měl stát Josef Chytil. Stavovský archiv byl oficiálně svěřen Šemberovi dne 15. ledna 1848. Nový archivář však svou práci zanedbával, neboť byl angažován v revolučním dění roku 1848, respektive věnoval se práci v zemské školní radě. Vzbudil tím ovšem nelibost stavů, a když roku 1849 opustil C. F. Napp zemský výbor a Šembera již neměl dřívější zastání z opatovy strany, stal se moravským historiografem dne 18. května 1851 rajhradský benediktin Beda Dudík, jenž se ucházel o nástupnictví po Bočkovi již roku 1847, kdy jej ovšem Napp nedoporučil stavům ke schválení.

Teprve Dudík splnil přání stavů, když vytvořil dvanáctisvazkové dílo „*Maehrens Allgemeine Geschichte*“, jež vycházelo v letech 1860–1889, a v češtině pak od roku 1870 pod názvem „*Dějiny Moravy*“.

Nástin významu aktivit Cyrila Františka Nappa pro rozvoj moravského hospodářského a kulturního života by však byl neúplný, kdybychom opomněli vyzdvihnout jeho smysl pro vyhledávání nadaných osobností a rozpoznání jejich talentu. Právě nedocenitelná podpora ze strany Nappa zaštitila intelektuální i duchovní vývoj řady výrazných činitelů českého národního života na Moravě devatenáctého století a jméno starobrněnského opata lze právem označit za jeden z kamenů tvořících základ moderní vědy a kultury českých zemí.

II. Plody rozumu a citu. Žáci C. F. Nappa a jejich zásluhy o rozvoj vědy a českého národního života na Moravě.

První z velkých osobností z řad brněnských augustiniánů, jež díky pochopení opata Nappa svou činností zásadním způsobem obohatily novodobé kulturní klima českých zemí, první z osobností obdařených vynikajícím intelektem a jdoucích ve stopách mnohostranných aktivit opata Nappa byl bezesporu pedagog, filozof, básník, spisovatel, novinář a literární kritik František Matouš Klácel.

František Klácel²⁶ se narodil dne 7. dubna 1808 v České Třebové jako nejmladší ze šesti dětí ševce Antonína Klatzla. Školu navštěvoval v České Třebové; v letech 1819–1825 absolvoval piaristické gymnázium v Litomyšli a tamtéž v letech 1825–27 i filozofický ústav. Již na litomyšlském gymnáziu byl položen základ Klácelova neortodoxního, idealistického myšlení o společnosti a náboženství, z jehož prosazování a aplikace v praktickém životě Klácelovi později vznikly nemalé potíže. Během studia na něj působil především jeho profesor filozofie Bonifác Buzek, stoupenec racionalistického bolzanovského směru, etik a jeden z ústředních představitelů českého reformního proudu v katolické církvi.

Od osobnosti B. Buzka se tedy dále odvíjelo Klácelovo hegelianství, jeho víra v budoucí jednotu všech národů a vítězství ušlechtilé humanity a etických hodnot. Touha dále prohloubit své vzdělání a také působit svými myšlenkami na rozvoj duchovního života mládeže i širší veřejnosti spolu s existenčními důvody pak roku

25 *Výsledky Bočkovy práce soustřeďuje edice Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I.–IV., Olomouc 1936, 1839, 1841 a 1845 (uvedené části vydal sám Boček). Na Bočka navázal roku 1850 Josef Chytil vydáním svazku pátého dílu a rejstříku k dílům I.–V.*

26 *Uvádím již počestnou podobu jeho jména (jež si ostatně sám Klácel plně počestil) stejně jako u dalších jmenovaných osobností.*

1827 vedly Klácela ke vstupu do starobrněnského kláštera, kde přijal řeholní jméno Matouš; roku 1830 složil řeholní slib a o tři roky později byl vysvěcen.

K uskutečnění Klácelových tužeb přispěl zejména právě opat C. F. Napp, z jehož strany se mladému filozofovi dostalo nejen podpory a pochopení, ale také zastání, s nímž se Napp zaručil za názory a aktivity nekonvenčního myslitele. C. F. Napp brzy poznal touhu mladého Klácela po vědění; zprostil jej tedy povinností duchovního a věděl mu vedení klášterní knihovny.

Prvá léta působení ve starobrněnském augustiniánském klášteře se tedy zdála naplňovat Klácelova očekávání, a ačkoliv on sám se vpravdě spíše cítil být vězněm klášterních zdí, jeho rozhodnutí z roku 1827 přinášelo své ovoce. V letech 1829–1833 studoval na brněnském teologickém ústavu a roku 1834 složil s vynikajícím prospěchem rigorózní zkoušky z bohosloví na univerzitě v Olomouci. Poté se stal pedagogem brněnského filozofického ústavu²⁷, kde byl starobrněnský klášter – a tedy opat Napp – státem pověřen, aby zajišťoval obsazení katedry filozofie a matematiky. Klácelovy energické přednášky brzy upoutaly pozornost jeho žáků, mezi nimiž byly i pozdější obrozenecké osobnosti, k jakým náleželi spisovatel a novinář Matěj Mikšíček, spisovatel a pedagog Karel Šmídek, pedagog Petr Bílka či stavovský archivář Vincenc Brandl. Učitel své studenty seznamoval s Hegelovou filozofií, s myšlením Feuerbachovým i s názory francouzských utopistů.

Klácelova pedagogická i literární činnost se zdárně rozvíjela za funkčního období tolerantního brněnského biskupa Františka Antonína Gindla (1831–41)²⁸.

27 Filozofické učiliště bylo spravováno brněnským biskupstvím. Bylo ustaveno r. 1808. Podnětem pro jeho ustavení se stalo zřízení diecézního alumnátu s teologickým studiem roku 1807; studiu v alumnátě muselo ovšem předcházet alespoň dvouleté studium filozofie. Studium na filozofickém učilišti bylo dvouleté. Od r. 1820 zde vyučovali augustiniánská řeholníci ze Starého Brna spolu s rajhradskými benediktiny a premonstráty z Nové Říše – srv. J. Dřímál a kol.: Dějiny města Brna I., s. 210.

28 Zmiňujeme-li jméno slovanským snahám nakloněného biskupa Gindla, je ovšem třeba také učinit exkurs o prostředí, do něhož Klácel ve třicátých letech zasadil své pedagogické i první literární projevy, neboť právě zde namnoze počínají jeho kontakty s činiteli revolučních let 1848–49.

Ve třicátých letech byl významným střediskem obrozeneckých idejí na Moravě brněnský alumnát. Působil zde spisovatel František Cyril Kampelík (1805–1872), jenž v Brně dokončil svá studia filozofie. Roku 1831 vstoupil do semináře, vedl studenty k vlasteneckému čtení a učil je správně používat český jazyk. Byl stoupencem Žiakova pojetí českého jazyka. Roku 1836 odešel do Vídně, kde studoval lékařství a využil vlasteneckou činnost. V semináři založil českou veřejnou knihovnu, jež ovšem byla r. 1844 uzavřena pro svůj „závadný“ obsah. Z jeho vlasteneckých spisů lze jmenovat např. práce Čechoslovan (1842) a Pravopis československé řeči, I., 1844 a II., 1847. Ke Kampelíkově práci pro národní obrození na Moravě srv. Josef Kočí: České národní obrození, Praha 1978, s. 369–372.

V roce 1830 přišel do Brna Alois Vojtěch Šembera (1807–1882), dějepisec, filolog a překladatel, Klácelův důvěrný přítel již od dob společného studia v Litomyšli. Byl ústřední postavou spolku „Matička moravská“, založeného roku 1836, který na základě předspeků svých členů financoval vydávání českých knih. Počátkem třicátých let byl stoupencem Trnkovy a Žiakovy teorie českého jazyka. Vývoj Šemberových názorů směřoval ovšem k roli zastávce úzkých kontaktů mezi Moravou a Čechami; podobně jako Klácel byl tedy odpůrcem moravského regionalismu a nakonec se postavil proti snahám Trnkovým a Žiakovým. Roku 1839 jej moravský zemský výbor jmenoval profesorem českého jazyka a literatury na stavovské akademii v Olomouci. Jako pedagog byl u studentů velmi oblíben. Srv. M. Trapl: České národní obrození na Moravě..., s. 62–67, s. 80. K Šemberově dějepiseckému dílu viz práce Alois Vojtěch Šembera 1807–1882. In: Ivo Barteček (Ed.): Historiografie Moravy a Slezka I. Olomouc 2001, s. 61–69. V této souvislosti srv. i práci J. Kabelíka Národopisné zlomky z literární pozůstalosti A. V. Šembery, ČMM 50, 1926, s. 609–650. K vývoji Šemberova myšlení o jazyce srv. jeho původní práci Základové dialektologie československé (1864) a k jeho filologicko-politickému postoji známé pojednání O rovnosti jazyka českého a německého v Moravě z r. 1848. K roli F. A. Gindla jako tolerantní církevní autority blíže i V. Brandl: Příspěvky k životopisu Františka Matouše Klácela, s. 89.

Počátkem čtyřicátých let – a ještě výrazněji poté, co biskupský úřad v Brně převzal Antonín Arnošt hrabě Schaffgotsch (1841–1870), zastávající konzervativně dogmatických pozic v katolické církvi²⁹ – se však nad Klácelovými aktivitami literárními i pedagogickými začala stahovat hrozivá mračna.

Listem z 18. července 1840 informoval policejní ministr hrabě Sedlnitzky moravského gubernátora hraběte Ugarta o odhalení revolučních spolků v Haliči, jež měly své organizace také ve Vídni. Jednalo se o spolek „synů vlasti“ s převahou polského prvku a organizaci „slovanského spolku“, jejímž členem byl také redaktor Jan Ohéral a k jejímž vedení náležel emigrant František Zach. V rámci vyšetřování byla v Ohéralově bytě provedena prohlídka, jež odhalila Ohéralovy styky s radikálně obrozenským – „slovanským“ – prostředím, přičemž F. M. Klácel byl zmiňován v korespondenci Zacha s Ohéralem v souvislosti s vyšetřovanými osobnostmi z řad buditelů. Nedůvěra světské a církevní moci vůči Klácelovi se utužila ještě více poté, co byla vydána jeho filozofická pojednání „O citu a rozumu“ a „O smrti“. Biskup Schaffgotsch zaslal dne 25. září 1843 rozsáhlý dopis opatu Nappovi, v němž označuje Klácelovy teorie a jeho způsob výuky teoretické a praktické filozofie za mravně závadný, potenciálně protistátní a porušující tradiční pojetí role pedagoga ve vztahu vůči studentům³⁰. Napp se ovšem cítil dotčen takovým přístupem biskupa k celé věci, neboť bylo právě opatovou zásluhou, že v starobrněnském klášteře panoval svobodný duch tvořivé práce. S Nappovým souhlasem tedy Klácel vypracoval odpověď na biskupova obvinění v listu ze dne 29. září 1843, v němž žádá o poskytnutí audience pro C. F. Nappa, během níž by opatovi bylo umožněno rozptýlit pochybnosti o osobě F. M. Klácela. Sám Napp pak 9. října 1843 koncipoval svou vlastní odpověď biskupovi, v níž mu sděluje, že Klácelovi bylo sice uděleno napomenutí ohledně obsahu jeho přednášek, ale že zároveň je přesvědčen o upřímnosti Klácelovy víry a oddanosti katolické církvi; Klácelův koncept poté připojil ke svému příspěvu. Prozatím však nedošlo k žádnému radikálnímu zásahu proti Klácelovi ze strany biskupa Schaffgotsche a ani spisy „Mostek, aneb sestavení skromných myšlenek o tom, na čem každému záležitosti má“ a „Počátky vědeckého mluvnictví českého“ z let 1842 a 1843³¹ nezbudily negativní reakci církevní hierarchie. Klácel tedy přirozeně předpokládal, že se předchozí nedorozumění urovná, aniž by došlo k postihu jeho osoby a díla. Plně se proto věnoval práci na díle pojednávajícím o etice – „Philosophie des Vernuenftig-Guten dargestellt zur Nachhuelfe fuer wissenschaftlich sich

Prameny k dějinám brněnského alumnátu (přehled dějin, seznamy učitelů a posluchačů) jsou soustředěny v MZA, fond E 81 Kapitula sv. Petra a Paula v Brně (1048) 1207–1942, sign. I K, inv. č. 121–130.

29 A. A. Schaffgotsch se později r. 1849 snažil prosadit reformu katolické církve v Rakousku posílením pozice biskupů vůči státní moci. Srv. J. Kadlec: Přehled českých církevních dějin 2, Praha 1991, s. 199.

30 *Prameny ke konfliktu Klácela s církví (celkem 25 listů), resp. brněnským biskupem, obsahuje fond G 48 (inv. Korespondence literární 1824–1936, index), kart. II, MZA Brno. K otázce pramenné základny ke Klácelově působení v Brně a jeho pedagogické činnosti se dále podrobně vyjadřuje Z. Dvořáková v poznámkovém aparátu citované práce F. M. Klácel, s. 208–228, kde podobně i informace o písemnostech týkajících se Klácela ve fondu pražského Náprstkova muzea.*

31 *V práci „Mostek ...“ Klácel nejotevřeněji vyjadřuje svou oddanost idejím B. Buzka. Jde o první Klácelův filozofický spis vydaný českou formou monografie. Práce „Počátky vědeckého mluvnictví českého“ z roku 1843, pojednávající o vývoji českého jazyka aplikací Hegelových myšlenek, je málo původní a z odborného filologického hlediska nijak zvláště zajímavá. O uvedeném díle i v širších souvislostech pojednává Stanislav Souček: Klácelova „filozofie řeči české“ a spor jí vzniklý. Příspěvek k dějinám blouznění o jazyce, Listy filologické 32, 1905, s. 222–258.*

bildende Jugend“, jež mělo být svého druhu apologií Klácelova myšlenkového světa, a Klácel předpokládal, že církevní hierarchie neopomene jeho práci posoudit. Prvé dva svazky jeho práce, jež předložil k cenzurnímu šetření ve Vídni, byly v lednu a únoru 1844 schváleny jako nezávadné. Marně však Klácel očekával domnělé brzké doručení třetího svazku. Znepokojen, ale stále s vírou v dobrý chod věcí, odjel po ukončení školního roku na prázdniny do Mariánské Hory u České Třebové. Koncem prázdnin se vrátil do Brna, aby zahájil nový školní rok na filozofickém ústavu. Třetí svazek jeho práce se ovšem mezitím v rukou brněnského cenzora, tehdy profesora dogmatiky na brněnském alumnátě a osobního Klácelova nepřítele Johanna Kutschkera (1810–1881) proměnil v zásadní mezník Klácelova života. Dne 29. září 1844 obdržel C. F. Napp dopis biskupa Schaffgotsche, v němž se biskup odvolává na svůj přípis z roku 1843 a sděluje Nappovi, že dle jeho názoru se Klácel i přes svou přísahu nezřekl svých filozofických idejí „hegelianismu“ a „panteismu“ a navíc udržuje styky s prostředím radikálních slovanských živil. Výtka biskupova týkající se „panteismu“ byla snad částečně oprávněná, neboť Klácel ve svém výkladu spojoval prvky mnoha filozofických směrů. V tomto období se však ještě rozhodně nestavěl na půdu nevíry v instituci církve, a nebyl tedy v pravém slova smyslu „kacířem“³². Biskup nicméně prohlásil Klácela za nezpůsobilého k výuce na filozofickém ústavu a doporučil Nappovi, aby navrhl svého kandidáta na obsazení profesury. Opat chápal, že biskupovo rozhodnutí naprosto nelze zvrátit, a navrhl obsadit místo profesora řeholníkem Františkem Tomášem Bratrankem³³, jemuž dříve svěřil výchovu noviců v klášteře.

Napp svou preferenci Bratranka velmi citlivě vyřešil otázkou obsazení uprázdněného místa po Klácelovi. Klácela s Bratrankem spojovalo osobní přátelství, které přetrvalo i po převzetí profesury jeho spolubratrem; u studentů však jemný a kultivovaný Bratranek neměl takový úspěch jako jeho předchůdce, neboť s nimi neuměl navázat bezprostřední kontakt a vyjadřoval se příliš učeně. Bratranek byl také

32 *Problému se věnuje V. Brandl: Příspěvky k životopisu ...*, s. 91–94. *K pravděpodobným širším příčinám Klácelova odvolání* srv. Rudolf Dvořák: Frant. Matouš Klácel a založení Moravských Novin r. 1848. Ku stému výročí narození jeho, *ČMM* 32, 1908, s. 1–31 (zde pozn. č. 3, s. 1–2).

33 *F. T. Bratranek (1815–1884), rodák z Jedovnice u Blanska, vychodil základní školu a gymnázium v Brně. Roku 1834 vstoupil do starobrněnského klášteřa, jehož opat Napp jej vyslal na studia do Vídně, kde se mladý řeholník seznámil s Ottilií von Pogwitsch, snachou J. W. Goetha, a s jejími syny Walterem a Wolfgangem von Goethe. Styky s Goethovými příbuznými přivedly Bratranka k literárněvědnému a estetickému studiu Goethovy osobnosti a díla. Bratrankovo myšlení o přírodě – základní kámen jeho filozofie – bylo ovlivněno Goethovým dílem „Metamorphose der Pflanzen“, jež v sobě spojuje prvky uměleckého poznání a přírodovědné intuice.*

Když Bratranek roku 1839 dosáhl doktorátu filozofie, stal se sekretářem opata Nappa. V letech 1841–43 působil na univerzitě v haličském Lvově jako asistent Ignáce Jana Hanuše (velkou část pozdější vzájemné korespondence – z let 1844–1848 – vydal A. Neumann v AEE, rozmezí s. 120–177), který zde v té době byl profesorem filozofie. Právě ve Lvově se Bratranek definitivně myšlenkově orientoval na filozofii Fichtovu, Schellingovu a Hegelovu.

R. 1853 byl jmenován řádným profesorem německé literatury na Jagellonské univerzitě v Krakově. V letech 1866–1867 působil ve funkci rektora univerzity. V rámci své práce se věnoval také polské literatuře a polsko-německým kulturním stykům. V Krakově také vydal Goethovu přírodovědnou korespondenci. Bratranek náležel k okruhu přispěvatelů J. Ohéřalem vydávaného časopisu „Moravia“, a sice v jeho 3. a 4. ročníku (1840 a 1841), kam přispíval články z oboru uměnovědy, estetiky a literární vědy. V „Moravii“ také roku 1842 vyšla jeho první (dvoudílná) práce z oboru filozofie přírody „Symbolik der Pflanze“, jež celkově vyšla roku 1853 pod názvem „Beitraege zu einer Aesthetik der Pflanzwelt“, jež představuje určitý manifest jeho naturfilozofické myšlenky.

vždy navenek méně bojovný než Klácel; ve srovnání s otevřeným způsobem projevu Klácelova intelektu představoval Bratranek spíše introvertní typ kabinetního myslitele.

Odvolání z profesury zahájilo druhou, již méně světlou část Klácelova života. Když byl takto zbaven možnosti dále pedagogicky působit, odjel dne 8. října 1844 do Prahy.

Opat Napp se dokázal vcítit do situace a pocitů svého chráněnce a v odjezdu mu nebránil; jistě zde spolupůsobilá také obava z revolvy studentů filozofického učiliště, k níž by bylo došlo, zůstal-li by Klácel v Brně.

Klácel však v ani Praze dlouho nevydržel, neboť zde stále měl před očima obraz minulých dní³⁴. Odjel tedy do Lipska, kde pobýval u profesora Jana Petra Jordana, lužického filologa a filozofa, profesora slovanských jazyků na univerzitě v Lipsku, jenž byl předním činitelem obrození v Lužici. Klácel se s Jordanem dohodl, že jeho přičiněním budou vydána Klácelova díla „Jahůdky ze slovanských lesů“ a „Ferina Lišák z Kuliferdy a na Klukově“³⁵.

Zamýšleli také uskutečnit vydávání nového, slovansky orientovaného časopisu „Lípa“; tento záměr se ovšem neuskutečnil.

Z Lipska se Klácel vypravil opět do Prahy, kde našel zaopatření u Pavla Josefa Šafaříka a stýkal se s kruhem ústředních představitelů českého národního obrození, mj. s Josefem Jungmannem, archeologem a kurátorem Matice české Janem Norbertem z Neuberka (1796–1859) či rodinou vydavatele Pospíšila.

V říjnu 1844 vyjádřil Antonín baron Veith, na jehož zámku v Liběchově se Klácel krátce zdržel při své cestě do Lipska, opětovně své přání, aby brněnský filozof do budoucna pobýval na jeho panství a věnoval se práci knihovníka na liběchovském zámku. Klácel byl takto zproštěn existenčních starostí, ale především jej nadchla nabídka samotná. Veith – jehož nabídka ovšem nebyla bez stinných míst, neboť Klácelův pobyt v Liběchově by mohl vzbudit nelibost některých představitelů německého kulturního života, z jejichž strany již byl baronovi vytčen jeho pročešský postoj – byl znám jako mecenáš vědy a Klácela těšila vyhlídka na vědeckou činnost a sledování aktivit českých obrozenců, při níž by mohl zapomenout na hořkost

34 Srv. i dále výňatky z dopisů Nappovi, jež uvádí V. Brandl: Příspěvky k životopisu ..., s. 96–103. Dopisy jsou uloženy v MZA Brno, fond G 48, František Matouš Klácel, kart. II.

Klácel žádá Nappa o povolení zdržovat se mimo klášter a sděluje mu mnoho o svých stycích s pražskou obrozeneckou společností. Vyjadřuje se též k první nabídce pohostinnosti, již mu učinil přítel zvěč českých obrozeneckých snah Antonín baron Veith (1793–1853).

35 Obě práce také skutečně vyšly v Lipsku roku 1845. Sbírká „Jahůdky ze slovanských lesů“ obsahuje více než 300 drobných básní různých forem (bajky, alegorie, epigramy) v nichž Klácel hlásá své etické, filozofické i politické názory. Básně jsou také prvoplánově určeny k šíření těchto idejí; sbírka však neměla (snad právě proto) valný úspěch. Pro úplnější obraz o funkci Klácela jako politického básníka viz. též necenzurované autografy v MZA Brno, kde se nachází soubor celkem 70 básní (fond G 48, inv. Korespondence literární 1824–1936, index, František Matouš Klácel, kart. I, kde pod písmem F 70). Podstatně příznivější přijetí než uvedená básnická sbírka zaznamenal proslavený zvířecí epos „Ferina Lišák z Kuliferdy a na Klukově“, který je variací na Goethovo přepracování původního dolnoněmeckého eposu „Reinecke der Fuchs“; Goethe oušem své dílo zpracoval v hexametrech. Klácel v eposu poukazuje na četné společenské nešvary a svou kritiku podává formou dialektu, lidového, místy až hrubého jazyka. Srv. J. Kabelík: František Matouš Klácel, s. 14–15; Z. Dvořáková: František Matouš Klácel, s. 52–53 a též celková výbor František Matouš Klácel. Výbor z díla, Praha 1964.

svého údělu³⁶. Během svého pobytu zde se ovšem také čile účastnil společenského života a pracoval na tvorbě spisů „Jahůdky ze slovanských lesů“, „Ferina Lišák“ a především rozvíjel svou filozofickou práci „Dobrověda“³⁷. Z tvůrčí práce v Liběchově se však Klácel dlouho neradoval. Již 31. prosince 1844 se k opatu Nappovi dostavil ceremoniář biskupa Schaffgotsche Hammermueller a předal mu přípis pražského arcibiskupa Aloise Josefa Schrencka (1802–1849), v němž arcibiskup projevil nelibost nad Klácelovým pobytem v Praze. Brněnský biskup tedy apeloval na Nappa, aby Klácelovi nařídil návrat do starobrněnského kláštera. Napp sice vysvětlil biskupovi, že Klácel pobývá v Liběchově, a nikoli v Praze, a žádal jej, aby podal příslušné vysvětlení také v Praze, avšak biskup odmítl takto se angažovat v Klácelově věci.

Ještě 1. ledna 1845 k Nappovi opět přišel biskupův ceremoniář s rozhodnutím biskupa o nutnosti okamžitého povolání Klácela zpět do Brna. Prelátu Nappovi, který dobře znal Klácelovo duševní rozpoložení, nebylo z celé věci lehké u srdce, nicméně však 4. ledna odeslal A. Veithovi dopis, v němž žádal brzký Klácelův návrat, a tento dopis se také stal úvodem dalšího aktivního, tentokráte však velmi dlouhého období Klácelova života, kdy působil převážně za zdmi starobrněnského kláštera a vyvíjel mnohostrannou, českému obrození prospěšnou činnost.

Klácel byl tímto vývojem situace zdrcen, neboť takto pro něj končilo šťastné období pokojné tvorby a inspirace; vzpomínky na život v Liběchově nadlouho poznamenaly jeho budoucí život a odrazily se v jeho umělecké i vědecké tvorbě. Později se ovšem ukázalo, že právě dlouhodobý Klácelův pobyt v brněnském klášteře měl zásadní vliv na rozvoj přírodních věd zde a že i Klácelova filozofická a literární tvorba z tohoto období náleží k nejlepším prvkům jeho díla.

Klácel však nyní nedokázal najít jiné vysvětlení nové krize, nežli skutečnost, že z důvodu nezalosti předpisu dříve neznámil arcibiskupovi svůj pobyt v Praze. Jelikož Liběchov se nacházel v litoměřické diecézi, požádal Klácel opata Nappa, aby jej přípisem uvedl u litoměřického biskupa Augustina Bartoloměje Hilleho (1786–1865).

Biskup jej sice přijal, ale atmosféra setkání nebyla nikterak srdečná. Opat Napp sice biskupovi Hillemu osvětlil Klácelův případ a snažil se dosáhnout prodloužení pobytu svého chráněnce v Liběchově, další zásah brněnského biskupa Schaffgotsche však znamenal jedině – Klácel se musí vrátit do kláštera co nejdříve. Klácel odjel do Brna koncem května, když se předtím ještě vypravil se sekretářem A. Veitha a svým dávným přítelem Františkem Emanuelelem Velcem na Říp a do

36 Veith hostil (a také zajistil vzdělání) řezbáře a sochaře Václava Levého (1820–1870), hostovali u něj mj. malíř Josef Navrátil (1798–1865) či vynikající filozof Bernard Bolzano, který právě zde umožnil Klácelovi četbu rukopisu své práce „O nejlepším státě“. V Liběchově často pobýval i Fr. Palacký. K liběchovskému intelektuálnímu životu srv. i Jitka Lněničková: České země v době předbreznové 1792–1848, Praha 1999, s. 149–150.

37 Spis byl vydán v Praze Maticí českou roku 1847; jde o dílo filozoficko-etické, založené na úvahách o platnosti pravidel křesťanské morálky ve skutečném životě. „Dobrověda“ je české přepracování původního německého spisu, který zapříčinil jeho sesazení z profesury na filozofickém úřadu. Pro získání základní představy o díle lze použít výňatky publikované v práci Z. Dvořákové: František Matouš Klácel, s. 233–236.

Roudnice. Navštívil ještě též J. P. Jordana v Lipsku, aby dojednal podmínky vydání svých prací³⁸.

V Brně se Klácel již zcela věnoval práci vědecké, literární a publicistické. Do- končoval spis „Dobrověda“ a pracoval na díle „Bajky Bidpajovy“, jež bylo dokončeno koncem srpna 1845³⁹.

Roku 1846 se pak v brněnském obrozeneckém prostředí zrodil plán na vydá- vání českého časopisu, jenž by podpořil národní obrození na Moravě⁴⁰, plán, jenž předznamenal Klácelovy žurnalistické aktivity příštích let. Za snahami o založení periodika stáli kromě Klácela zejména Jan Ohéral⁴¹ a Matěj Mikšíček, přičemž prv- otní přípravy byly dílem A. V. Šembery, který původně chystal vydávání časopisu v Olomouci. Koncem roku 1846 získali J. Ohéral a M. Mikšíček pro svou myšlenku brněnského knihkupce Wimmera, který podal brněnskému policejnímu ředitelství žádost o povolení listu. Žádost zohledňovala fakt, že na Moravě dosud vycházel jedi- ný časopis, a sice „Moravskoslezský časopis pro lid“, vedený Františkem Dieblem⁴², a tento list byl zaměřen výhradně hospodářsky.

Otázka zaměření prvního českého listu na Moravě nebyla zprvu uspokojivě vy- řešena. Časopis mohl být zaměřen na inteligenci, a tedy soustřeďovat zejména kri- tické příspěvky; mohl se však též stát časopisem populárním, zaměřeným na lidové vrstvy.

Jan Ohéral se především soustředil na pojetí časopisu v původních intencích lis- tu „Moravia“; zamýšlel tedy publikovat články zabývající se vlastivědnou tematikou a výsledky obecného vědeckého zkoumání na Moravě, rozvojem průmyslu, otázkami života dělníků i průmyslníků a charitativními otázkami. Otiskovány měly být ovšem i beletristické příspěvky.

38 Srv. pozn. 46. Pokud jde o korespondenci z Klácelova liběchovského období, tj. o korespondenci s Nappem či korespondenci Nappa s biskupy Schaffgotschem a Hillem, je uložena v MZA, fond G 48, František Ma- touš Klácel, kart. II. Odkazy na uvedenou korespondenci uvádí komplexně např. Z. Dvořáková: František Matouš Klácel, s. 214.

39 Dílo vydal A. V. Šembera roku 1846. Jde o překlad „Bidpajových bajek“ z němčiny; tímto počínem se Klá- cel (pod pseudonymem František Třebouský) snažil o to, aby jeho filosofie vešla v obecnou známost mezi lidem. Druhý díl práce byl sice vydán až roku 1850, práce se však i přesto stala velmi oblíbenou.

40 Obecné podmínky rozvoje tisku v českých zemích i v rakouské monarchii jako celku od konce 18. stol. vystihuje a rozvržená typologie tisku podává Zdeněk Šimeček: Tisková politika v českých zemích, ČMM 94, 1975, s. 242–252.

41 J. Ohéral byl tehdy již od r. 1838 redaktorem listu „Moravia“, kdy jej řízením novin pověřil brněnský nakladatel, Němec Rudolf Rohrer. „Moravia“ vycházela dvakrát, později třikrát týdně a nebyla listem politickým; obsahovala příspěvky naučného a beletristického rázu, pojednání o divadelních představe- ních, zprávy ze školství, zprávy o rozvoji průmyslu aj. List byl veden v německém jazyce a okruh jeho při- spěvatelů sestával z řad německých i českých mluvčích Moravanů. K český mluvčím příspěvatelům listu náleželi např. (a zejména jim Ohéral poskytl velký prostor pro vyjádření) F. M. Klácel, A. V. Šembera, A. Haulík či – v posledním ročníku listu – I. J. Hanuš. Z českých buditelů hojně přispíval J. E. Vocel. Ohéral vedl „Moravii“ do konce roku 1847, kdy se již chystal věnovat své úsilí vydávání listu „Tydeník“. Srv. k charakteru listu a jeho příspěvatelů M. Trapl: Novinář Jan Ohéral, s. 29–32, 142–148.

42 František Diebl (1770–1859) byl známým odborníkem na záležitosti zemědělství a průmyslové výroby a jedním z garantů rozvoje přírodních věd na Moravě. V letech 1825–1850 učil zemědělství a přírodově- du na filozofickém učilišti v Brně. V letech 1835–1841 vypracoval čtyřsvazkovou učebnici zemědělství. Výrazně ovlivnil také C. F. Nappa a jeho zájem o praktické zemědělství a chov dobytka. Dieblův životopis viz Ch. d'Elvert: Geschichte der k. k. maehr.-schles. Gessellschaft..., část Biographien..., s. 280–289. Srv. však především recenzi Antonína Verbíka na soubor studií Miloslava Vávry (Moravský ekonom Franti- šek Diebl. In: Sborník Vysoké školy zemědělské v Brně, Brno 1972, 1973, 1974, kde se nacházejí i studie týkající se specificky Dieblůvy novinářské činnosti) v ČMM 94, 1975, s. 327–331.

Ačkoliv přípravy na vydávání listu „Týdenník“ probíhaly již od podzimu 1846, prvé číslo vyšlo teprve 6. ledna 1848. Příčinou prodlevy nebyly jen organizační starosti, jako např. zajištění tiskárny a získání dostačujícího množství finančních prostředků, ale také neshody ohledně vztahů v redakci vznikajícího listu. Ohéral, jehož zásluhy o nové periodikum byly bezesporu zásadní, se stal nominálním redaktorem, a Mikšíček vykonával funkci korektora a pomocného redaktora. Výkonným redaktorem se stal Klácel; podezíval ovšem Ohérala, že zamýšlí vést časopis svým jménem a přitom ponechat břímě veškeré redakční činnosti na výkonných členech redakce. Ohéral se ovšem nemohl plně zapojit do praktické činnosti redaktorů, neboť jeho znalost stylových prostředků nedosahovala úrovně jeho práce s textem jazyce německém⁴³. Roku 1848 se pak Klácel věnoval redigování „Týdenníku“⁴⁴ i nově vzniknuvších „Moravských novin“; a byla to právě tato periodika, v nichž Klácel publikoval své idealistické teze o socialismu a svou ideu sbratření mezi lidmi.

Události března roku 1848 ovšem znamenaly další vzepětí Klácelova ducha. Zatímco se věnoval obrozenecké činnosti na poli moravského tisku, v Praze vývoj směřoval k shromáždění lidu ve Svatováclavských lázních⁴⁵ a ve Vídni k povstání. Klácel se nyní na stránkách „Týdenníku“ zaměřil na zprávy o událostech politického života, a témata literární byla tedy z tohoto důvodu upozaděna.

Brzy však mělo v Klácelově životě dojít k dalším změnám. Zrušení cenzury knih, svoboda tisku a vyhlášení konstituce dne 15. března vyvolaly v Brně spontánní projevy nadšení. F. M. Klácel, A. V. Šembera, Bedřich hrabě Sylva-Taroucca⁴⁶ a J. Ohéral sestavili prohlášení o konstituci; 18. března pak C. F. Napp sloužil mši za oběti revoluce ve Vídni. F. M. Klácel při této příležitosti pronesl projev, v němž se vyjádřil k nastalé ústavní svobodě a uvedl některé myšlenky socialismu.

Na přelomu dubna a května proběhly v brněnských ulicích demonstrace, jejichž poslání bylo zaměřeno mnoha směry⁴⁷. Jedna z demonstrací, jež proběhla 31. března, se ovšem obrátila také proti starobrněnskému klášteru a jeho opatu Nappovi⁴⁸. Invektiv davu nebyl ušetřen ani Klácel, který posléze 8. dubna opustil Brno, kde by mohl i nadále být terčem posměšků, a vypravil se do Prahy. Zde pobýval v domě A. Veitha na Ovocném trhu a udržoval spojení s předními činiteli politického života.

43 *Okolnosti založení „Týdenníku“* – sru. *stanovisko Z. Dvořákové: František Matouš Klácel, s. 62–63, jež strání Klácelovi, s přístupem M. Trapla: Novinář Jan Ohéral, s. 41–42, vyzdvihující roli Ohéralovu.*

44 *Výraznou osobností úzce spjatou s „Týdenníkem“ byl Jan Helcelet (1812–1876), moravský buditel, profesor přírodopisu na olomoucké univerzitě, aktivní činitel buditelského tisku. V letech 1848–1849 redigoval listy „Selské noviny“ a „Prostonárodní Holomoucké noviny“, jež vycházely od 4. listopadu 1848 a fakticky byly doplňovacím listem pro „Moravské noviny“.*

45 *František Augustin Brauner, autor návrhů petic císaři z 11. a 29. 3. 1848, byl Klácelovým přítelem již od dob studií v Litomyšli. Blíže Z. Dvořáková: František Matouš Klácel, s. 13.*

46 *Teolog Sylva-Taroucca (1816–1881) byl výraznou osobností moravského obrození; mj. přítel Fr. Sušila. Viz též Brandlovu studii v ČMM 13, 1881, s. 121–162.*

47 *K celkovému vývoji událostí i k zaměření březnových a dubnových demonstrací v Brně sru. Dějiny města Brna I., s. 221–227.*

48 *Opat se předtím 30. března účastnil jednání zemského stavovského sněmu v Brně. Napp se zde postavil za české státoprávní stanovisko, což popudilo německé poslance, kteří proti klášteru zorganizovali demonstraci nezaměstnaných, při níž zde byla vylučena okna. Němečtí poslanci zaujali nepřátelský postoj ovšem také vůči ústředním zastáncům státoprávní koncepce A. V. Šemberovi a F. M. Klácelovi. Sněm nakonec spojení historických českých zemí neschválil a na Moravě zúžitil separatismus. Sru. Josef Macáček: Rok 1848 a Morava. Brno 1948, s. 44–46; M. Trapl: České národní obrození..., kap. Moravské sněmy roku 1848, s. 108.*

Nadále pevně zastával ideu spojení Čech a Moravy v jeden státoprávní celek, již na Moravě podporovali především M. Mikšíček, A. V. Šembera a hrabě Sylva-Taroucca. Postavení moravských stoupenců státoprávního uspořádání však bylo složité, neboť zemský sněm tento požadavek odmítl dne 14. dubna po zprávě dr. Aloise Pražáka o dopadu eventuálního spojení obou zemí na svěbytné postavení Moravy. V Praze se sice v otázce spojení Moravy s Čechami angažoval také Karel Havlíček ve svém listu „Národní noviny“ (do nichž přispíval také M. Mikšíček), ale na Moravě panovaly obavy z perspektivně příliš dominantní a sebestředné české politiky, jež by omezila samostatné aktivity moravské politické reprezentace.

V době svého pobytu v Praze Klácel udržoval písemný styk s řádovými spolubratry a především s Nappem. Již 16. dubna Nappa informoval o událostech v Praze, o svém přijetí u pražského arcibiskupa a o možnosti získat doktorát na pražské univerzitě. Vyjádřil naději, že po jeho odchodu ustaly nepokoje a že je starobrněnský klášter přečkal bez úhony. V hloubi duše také věřil, že se mu podaří vyvázat se ze svazku s klášteřem, a tuto jeho naději ještě živila horečná činnost pro českou věc. Byl zvolen do Národního výboru, kde pracoval v jeho školské sekci, a byl přesvědčen, že věci moravského obrození více prospěje jeho práce v Praze. Zároveň však nezapomínal ani na svou odpovědnost vůči „Týdenníku“, jehož redakci zásoboval články a zůstal s ní v kontaktu⁴⁹. Přesto se Napp stále snažil přimět Klácela k návratu do Brna a ani A. V. Šembera nebyl Klácelovou absencí příliš nadšen⁵⁰, neboť na něm nyní spočívala tíha organizace novinářské práce. Volba Klácela jako delegáta pro Slovanský sjezd však prozatím rozhodla situaci a Klácel i nadále pobýval v Praze⁵¹. Aktivně se účastnil jednání Slovanského sjezdu. Ve svých zápisních postavil své stanovisko v prvé řadě na základ budoucí realizace všelidské, tolerantní společnosti založené na svobodě národů i jednotlivců, již nadřadil bezprostředním národním či slovanským záměrům. Jeho představa budoucího uspořádání Evropy tkvěla v rovnoprávnosti Románů, Germánů i Slovanů; tato etnika by měla společně vytvořit svobodnou evropskou konfederaci. Ve prospěch Slovanů ovšem Klácel pracoval i nadále; dne 8. června sepsal pamflet pojednávající o nerovnoprávném postavení slovanského obyvatelstva Moravy při kontaktu s německým úřednictvem, nazvaný „Žádost vlastenců moravských proti úřednictvu, zvláště patrimoniálnímu a městskému, pronásledujícímu Slovanů na Moravě“. Pojednání podepsali také Jan Helcelet a advokát Jan Dvořáček⁵².

Pod dojmem vypočítaného zásahu vojsk vedených A. Windischgraetzem a porážky červnového povstání (a tedy nejistoty i obav z možných perzekucí) opustil Klácel Prahu, velmi krátce pobýval v Liběchově u barona Veitha a poté se skrýval – spolu s Veithovým tajemníkem a svým přítelem Velcem – v České Třebové a jejím okolí⁵³.

49 V MZA, fond G 48 František Matouš Klácel, kart. I se nachází Klácelův (nedatovaný) přepis redakci „Týdenníku“ a dva listy z korespondence s J. Ohéralem ve věci listu i pražských událostí.

50 Srv. detailně dopisy Nappa Klácelovi z 21. dubna a 16. května 1848 v MZA, G 48 František Matouš Klácel, kart. I. Ve druhém z uvedených dopisů již Napp píše Klácelovi též ve věci založení nového periodika na Moravě, budoucích „Moravských novin“.

51 Ohéral zaslal v této souvislosti Klácelovi dne 8. května dopis ohledně pozvání moravských delegátů na Slovanský sjezd. Uloženo v MZA, G 48 František Matouš Klácel, kart. I.

52 Ke Klácelově činnosti v období Slovanského sněmu srv. Z. Dvořáková: František Matouš Klácel, s. 78–82 a M. Trapl: České národní obrození na Moravě..., s. 118–120.

53 Srv. Klácelův dopis Šemberovi z 21. 6. 1848 v publikaci František Matouš Klácel: Výbor z díla, Praha 1964, s. 253–268.

Nyní ovšem na Klácela dopadla další rána osudu. Opět ztratil možnost skutečné seberealizace v činorodé práci ve prospěch obrození. Ačkoli jeho brněňští přátelé, kteří jako jedni z mála znali místo jeho pobytu, jej stále ponoukali k návratu⁵⁴, Klácel nechtěl opustit místa, kde často pobýval za svých mladých let. Před sebou viděl pouze perspektivu mnišského života v klášteře, z níž se tak vytrvale pokoušel vyvázat. Přece však existovala alternativa k této pro Klácela neradostné vyhlídce – alternativa, jejíž uskutečnění by v jeho očích symbolicky dovršilo vlastní činnost z první poloviny roku 1848 a zároveň by přineslo možnost uplatnit bohaté vědomosti a národní citění v rámci smysluplného konání. Takovou alternativu pro Klácela představovala práce pro nový moravský list – „Moravské Noviny“.

Návrhem založit nový český deník na Moravě se dne 3. dubna 1848 zabývali zástupci moravských stavů, kteří zvolili čtyřiadvacetičlenný výbor, jenž 13. května rozhodl o vytvoření nového politického deníku, jenž měl oslovovat všechny vrstvy obyvatelstva a být srozumitelný i pro německé obyvatelstvo. Příčinou těchto jednání se stala nespokojenost stavů s úrovní dosavadního stavovského úředního listu „Bruenner Zeitung“. Výbor tedy nařídil školské petiční komisi, aby vypracovala podrobný návrh na založení politického deníku a předložila jej širšímu stavovskému výboru. Členové brněnského Spolku na zvelebení politického vzdělání⁵⁵ doporučili stavovskému výboru, aby ve funkci redaktora listu byl angažován F. M. Klácel jako člověk vědecky vzdělaný, širokého rozhledu a vlastenec, jehož je navíc třeba přimět k návratu do Brna. Stavovský výbor také dne 15. května odeslal Klácelovi do Prahy na adresu Veithova domu vyznění o svém záměru postavit se za vydávání nového listu a o výběru Klácelovy osobnosti pro funkci redaktora. Klácel odpověděl dopisem z 19. května, v němž stavům (v jedenadvaceti člancích sdružených do šesti bodů) sdělil svou představu ideového zaměření i konkrétních objektivních podmínek vydávání listu⁵⁶. Klácelův záměr opět propustuje idea vyšší humanity nadřazené ideji národní či etnické svébytnosti.

54 *Dopis Nappa Klácelovi z 26. 8. 1848. MZA Brno, G 48, František Matouš Klácel, kart. I.*

55 *Srv. R. Dvořák: Frant. Matouš Klácel a založení Moravských Novin r. 1848..., s. 4, pozn. č. 1.*

56 *Korespondenci týkající se počátků „Moravských Novin“ vydal R. Dvořák v rámci své výše uvedené studie.*

Z Klácelovy odpovědi stavovskému výboru (první část odpovědi má, jako ostatně mnohé listy z celku Klácelovy korespondence, charakter hluboké filozofické analýzy politické situace; připomenuta jsou proto jen věcná vyjádření): „V nehlubší účtě podepsaný... spěchá shromážděným pánům stavům moravské vlasti nejodnější prohlásiti, že se odhodlal s plným srdcem... vyhověti čestnému návrhu naň vznesenému, pokud se týče redakce českého a německého politického časopisu lidového... Podepsaný pokládá však také za svou povinnost... představit také své politické názory zkoumáním veleslavného moravského výboru stavovského, poněvadž jen tenkrát jest mu možno přijmouti nabízené postavení redaktora lidového časopisu, jež vydávají stavové, budou-li oceněny a posouzeny i tyto“. Svě zásady, politické postoje a představy o chodu listu Klácel dále rozvíjí takto: „Humanita jest v hluboké účtě podepsanému vyšší, než všeliká národnost a domovní sympathie i sentimentalita... Svrchovanou nám zůstává věrná, nezvratná zásada, že česká koruna má zůstati sloučena s císařskou korunou rakouskou... Žádoucně je přátelštější dorozumění a bližší dohoda Čech, Moravy a Slezska na mocnou podporu svobodomyšlné vlády proti přechvatům a reakcím... Nicméně samostatnost Moravy nebudiž zadávána... Tendenci tohoto listu budíž: buditi, urovnávati a říditi politické uvědomění lidu, zvelebovati vzdělání vůbec způsobem populárním, rozvázně a vytrvale... Aby se mohla vynakládati všechna činnost hlavního redaktora, všechen jeho čas i plodnost, aby byl zbaven všech starostí všedních... budíž honorován aspoň 1200 zl. k. m., 2 spoluredaktori po 500–600 zl.; diurnista, korektor, posel dostanou 200–300 zl. Redakční místnost, potřebné pomůcky a prostředky budíž vypočteny na 500 zl. Tisk a papír by se odhadoval asi na 8000 zl. Honoráře za dokonalé články samostatné asi na 2000 zl. Tak by dle povrchního výpočtu všechny výlohy činily asi 15 000 zl. k. m. Dejme tomu, že se bude odebíráti jen 2000 výtisků po 8 zl. ročně..., jest tím uhrazeno vydání...“

Skutečná cesta k realizaci listu však byla ještě dosti dlouhá. Po 31. květnu 1848, kdy se poprvé sešel sněm v novém složení, byl založen sněmovní list „Landtagsblatt“, jenž vycházel v obou jazycích a byly v něm zveřejňovány stenografické záznamy sněmovních jednání. Sněm tedy již neměl tak intenzivní zájem na vydávání nového listu – „Moravských Novin“, jenž měl původně být také stavovskou tribunou. Komise pro vydávání sněmovního listu již považovala vydávání nového časopisu při souběžné existenci stavovských novin „Landtagsblatt“ za nerentabilní a nemající naději na úspěch u venkovského lidu⁵⁷.

Část členů Spolku pro zvelebení politického vzdělání však stále podporovala ideu vydávání listu v původních intencích „Moravských Novin“; dohodla se tedy se spisovatelem Aloisem Jeittelesem na vydávání upravených novin „Bruenner Zeitung“. Jeitteles vypracoval program listu, v němž jej koncipoval jako úřední (vládní) politické noviny, jež by však zároveň měly akcentovat pojednání o vývoji ve vědách, umění, literatuře, průmyslu a zveřejňovat pravidelné fejetony. Důraz byl kladen také na přístupnost širokým lidovým vrstvám a zohlednění svébytnosti Moravy při současném plně loajálním postoji k rakouské monarchii⁵⁸.

Jeittelesův návrh získal ve sněmu mohutnou podporu a na doporučení petiční komise, vedené historikem Petrem rytířem Chlumeckým, byl návrh předán komisi pro sněmovní list.

Jeittelesův návrh však počítal pouze s vedením listu v jazyce německém, a tak zvláštní komise pod vedením Egberta hraběte Belcrediho⁵⁹ doporučila vydávání tohoto listu i v jazyce českém. Zároveň však vznikly spory o obsah českého listu, tedy o to, zda má být pouze doslovným překladem německého deníku či má představovat obsahově samostatný list.

Usnesení sněmu ze dne 6. září 1848 však vyznělo ve prospěch existence českého listu jako pouhého překladu, což vzbudilo pobouření mezi moravskými vlastenci⁶⁰. Záležitostmi listu se tedy opět zabývala zvláštní komise, jež pak 25. září vypracovala koncepci novin pro „lid moravský“. V návrhu programu novin byl zdůrazněn prvek všeobecné přístupnosti listu, který měl být mj. oznamovatelem úředních výnosů a zákonů. Noviny „moravské“ měly spolupracovat s novinami „německými“, a měly být považovány za noviny zemské. Za redaktora listu byl vybrán F. M. Klácel, jenž měl mít k dispozici ekonoma, jeho zástupce, opisovatele a dělníky.

Klácel se na podzim 1848 vrátil ze svého útočiště do Brna. Ideály, s nimiž žil a pracoval po celý rok 1848, představy o lepším údělu lidstva, nebyly naplněny. Nežli tedy okolnosti dospěly k tomu, aby se ujal funkce redaktora nového listu, věnoval se práci v „Týdenníku“. Dne 21. září zde vyšel jeho článek „Na pováženou“, v němž Klácel dal podnět k vytvoření bratrstva „Jednota českomoravská“, jehož úkolem mělo být spojení lidí spřízněných vzájemnou láskou a pomocí. Snad právě k vytvoření tohoto programu Klácela přiměla jeho samota na Třebovsku, snad právě jeho hluboké zklamání z politického vývoje bylo příčinou skutečnosti, že nyní již

Později se však ukázalo, že Klácelův odhad zisku byl (i přes nespornou kvalitu obsahu Novin) značně přemrštěný. Srv. R. Dvořák: Frant. Matouš Klácel..., s. 7–12. Konečný rozpočet „Moravských Novin“ přetiskl R. Dvořák, s. 25, pozn. č. 2.

57 Srv. R. Dvořák: Frant. Matouš Klácel..., zpráva A. Pražáka, s. 13–14.

58 Srv. R. Dvořák: Frant. Matouš Klácel..., s. 14–17.

59 Egbert Belcredi i Peter Chlumecký byli vlivnými členy Spolku pro zvelebení politického vzdělání.

60 Srv. článek v „Týdenníku“ č. 37, 14. 9. 1848, s. 294. Článek otiskl také R. Dvořák, s. 19.

otevřeně přešel k utopistickému řešení mezilidských a politických vztahů. Klácelovy nové myšlenky se tedy měly objevit na stránkách nového listu.

Klácel byl obeznámen se sněmovním rozhodnutím písemně krátce po jeho přijetí dne 2. října a již 10. října napsal svou vděčnou odpověď⁶¹. Opět měl před sebou jasný cíl ve smyslu svého původního programu pro „Moravské Noviny“.

Poté, co byly dohodou s A. Jeittelesem vyřešeny některé problémy (rozdělení redakce, otázka pomůcek, sazba písma), vyšlo dne 1. listopadu 1848 první číslo „Moravských Novin“⁶²

Klácelovým rádcem a spoluredaktorem se stal jeho přítel A. V. Šembera. Angažovanost F. M. Klácela v žurnalistice se v okruhu jeho přátel vesměs setkala s pochopením; pouze rodina Veithova a Em. Velc se domnívali, že Klácel měl spíše usilovat o profesuru filozofie, jejíž perspektiva se před ním otevřela po příchodu do Prahy na jaře 1848.

„Moravské Noviny“ se v březnu 1849 staly svého druhu kronikou vzniku a vývoje Národní Jednoty sv. Cyrila a Methuda na Moravě, o jejíž vznik se Klácel zasloužil. Úkolem, který si Klácel vytkl, se stalo působení na lid ve smyslu ideálů humanity, bratrství a „poznávání sebe sama“, tedy v intencích historicko-politického povědomí. Jednota měla zajišťovat zakládání knihoven, čítáren, vydávání knih, a shromažďování přírodovědných a uměleckých sbírek.

Statuta spolku byla vypracována dne 17. března a již 28. března došlo k jejich předložení krajskému hejtmanovi. Krajské prezidium však návrh statut zamítlo s odůvodněním, že Jednota by podle jejich znění náležela k politickým spolkům, a návrh tedy bude třeba doplnit a pozměnit.

Avšak i po splnění požadavků prezidia byla Jednota i nadále považována za politický spolek, a měla tedy být pod přímým dozorem vlády. Proti tomu se sice postavily „Moravské Noviny“ prostřednictvím Klácelovým⁶³, ale Jednota se nakonec musela podřítit a úplně rezignovala na politickou stránku své činnosti⁶⁴.

Volba představenstva Jednoty proběhla dne 10. října 1849; starostou spolku se stal Klácel, jeho zástupcem Josef Chytil a prvním jednatelem Anselm Rambousek. Klácel se však již dne 21. listopadu 1849 své funkce vzdal. Příčinou jeho odstou-

61 Srv. R. Dvořák: Frant. Matouš Klácel, s. 24.

62 Noviny svou skladbou odpovídaly představě všeobecně zaměřeného politického deníku. Při rozboru lze jejich obsah rozdělit na tři základní části:

I. Oddíl „Rakouské mocnářství, Zprávy úřední“ soustřeďoval informace o politicko-právním vývoji rakouské monarchie, tj. přehled domácích politických událostí za určitý měsíc, zprávy z moravských měst a vesnic a informace o dění v evropských zemích. K těmto zprávám náležely také eseje týkající se politické situace a svobody tisku – Klácelovy „listy politické“.

II. část pod názvem Oznamovatel Moravských Novin soustřeďovala úřední a jiná oznámení, např. prodeje domů, ceny potravin, přehledy politických úředníků a jejich úlohy aj.

III. díl – Příloha k Moravským Novinám – soustřeďoval glosy k unitropolitickým problémům, k článkům z rakouského tisku, komentáře k historii, k vývoji průmyslu a zemědělství na Moravě.

Klácelův list byl tedy seriózním deníkem srovnatelným s Havlíčkovými „Národními Novinami“, jež tvořily jeho vzor. Nicméně však plně úroveň „Národních Novin“ nedosahoval ani po stránce stylistické, ani oblíbenosti u čtenářů. Klácelův sloh byl příliš složitý, než aby mohl najít odezvu u prostého čtenáře. Srv. Klácelovy eseje v listu „Moravské Noviny“ a Z. Dvořáková: František Matouš Klácel, s. 96 – 101.

63 Srv. sérii pojednání v „Moravských Novinách“ z května a června 1849.

64 Jednotu lze samozřejmě zasadit do širšího rámce rozvoje čtenářských spolků a spolků pro pěstování vědy, jakým de facto byla i Hospodářská společnost. Srv. Tomáš Josef Jiroušek: Dějiny sociálního hnutí v zemích Koruny české I., Praha 1900.

pení se staly spory ohledně rozvržení výboru Jednoty na stálé odbory⁶⁵ a celková zdlouhavost jednání výboru, jež způsobovala zpoždování v samotném publikování informací o Jednotě v „Moravských Novinách“. Klácel však pro Jednotu pracoval i nadále; účastnil se například pořádání přírodovědných sbírek pro založení přírodovědného oddělení. Po Klácelově odstoupení se stal starostou Josef Chytil a později od 18. dubna 1850 Jan Helcelet.

Od roku 1850 ovšem souběžně s Národní Jednotou sv. Cyrila a Metoděje působilo Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, jež vzniklo z iniciativy katolických kněží donucených k odstoupení z Jednoty. V této kauze se angažoval biskup Schaffgotsch, jenž považoval Jednotu za nebezpečný spolek, ačkoliv byla zcela nepolitická⁶⁶ a přinutil opata Nappa, aby se angažoval ve věci vystoupení řeholníků jeho kláštera z Jednoty. Ačkoliv se Napp snažil vystoupení svých řeholníků ze spolku oddálit, F. M. Klácel, A. V. Šembera, Anselm Rambousek a Chrysostom Cigánek nakonec dne 12. října 1851 Jednotu opustili⁶⁷.

Nyní se ovšem chýlila ke konci i existence „Moravských Novin“⁶⁸. V listopadu 1849 se vzdal funkce spoluredaktora A. V. Šembera, když byl jmenován profesorem českého jazyka a literatury na vídeňské univerzitě⁶⁹. Konzervativní kruhy kolem brněnského biskupa, k nimž náležel profesor dogmatiky v brněnském alumnátě Ferdinand Panschab a biskupův sekretář Andreas Hammermueller napadaly Klácelovu koncepci „Novin“, ačkoliv Klácel nyní poskytoval v listu více místa hlasům z konzervativního katolického tábora. Od počátku června 1849 navíc „Moravským Novinám“ konkurovaly „Moravské národní noviny“, redigované Janem Ohéralem, jenž k svému listu připojil i německé noviny „Maehrische Volkszeitung“. Zamýšlel takto vytvořit jednotný list pro všechny Čechy a Němce na Moravě.

Počátkem ledna 1852 se „Moravské Noviny“ změnil v „Moravský národní list“, který již byl přímo ovlivňován vládou. Klácel zůstal jeho redaktorem do počátku roku 1853, kdy odešel do ústraní a na jeho místo byl jmenován Leopold Hansmann⁷⁰, který byl Klácelovým spolupracovníkem již po odchodu Šemberově. V roce 1858 byl „Moravský národní list“ rozšířen a byl vydáván pod titulem „Moravské noviny“; později od roku 1861 měl přílohu „Besídka hospodářská“, jež byla věnována problémům zemědělství.

Klácelův článek v „Týdenníku“ z 21. září 1848 však nezůstal nevslyšen. Jeho romantická idea sbratření lidí zaujala Boženu Němcovou, jež se spolu se svým mužem přihlásila do navrhovaného Bratrstva „Jednota Českomoravská“. Členové

65 Odbory se v Jednotě definitivně zorganizovaly až roku 1850. Těmito odbory byly: humanitní, přírodovědný, umělecký, historický, filologický, přírodovědecký a odbor pro vydávání kalendáře.

66 Jednota zřejmě zpočátku měla určité politické ambice (srv. s. 26 text a pozn. 81) a krajské prezídium tedy mělo svůj díl pravdy, ovšem od r. 1853 (coby kulturní a vydavatelský spolek Matice moravská) již lze jednotu označit za apolitickou. Srv. Jiří Malíř: Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914, Brno 1996, s. 32–33.

67 Srv. příslušné listiny v MZA, G 48, František Matouš Klácel, kart. II.

68 Jíž v průběhu roku 1849 bylo jasné, že noviny nebudou úspěšné, neboť počet předplatitelů byl dosti nízký.

69 Šembera se ovšem již dříve roku 1849 z titulu své funkce brněnského guberniálního překladatele účastnil práce komise pro slovanské právníké a politické názvosloví a byl redaktorem českého říšského zákoníku.

70 Leopold Hansmann (1823–1863) byl spisovatelem spjatým s moravskými obrozeneckými kruhy, s jejich osobností F. M. Klácel, J. Chytil, I. Hanušem, A. V. Šemberou. Obdivoval Klácelovu žurnalistické umění.

bratrstva se měli navzájem podporovat po duchovní i materiální stránce, šířit porozumění a sbratřením stejně smýšlejících lidí v českém národě přispět ke sbratření světovému. Klácel také hledal spřízněné duše mezi svými přáteli; takto se sblížil s Janem Helceletem, který Klácela často navštěvoval v klášteře⁷¹. Roku 1850 spočívalo Bratrstvo především na základě vzájemných písemných styků mezi Klácelem, Helceletem a Němcovými, a zejména pak na přátelském vztahu mezi Klácelem a Němcovou, jež stejně jako Klácel toužila po lásce mezi lidmi.

Původ přátelství mezi Klácelem a Němcovou se datoval již k roku 1844, kdy Klácel pobýval v Praze po svém sesazení z profesury na brněnském filozofickém učilišti. V průběhu roku 1848 Klácel zveřejňoval právě v reakci na podnět Němcové ve svých „Moravských novinách“ cyklus „Listy politické“, který byl vydán roku 1849 knižně pod názvem „Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu“⁷². V dubnu 1851 přijela Němcová do Brna, kde se setkala s Klácelem, Helceletem a také s Bratrankem. Roku 1851 se také již idea Bratrstva ukázala být neudržitelnou, neboť jeho soudržnost narušovala složitost vzájemných vztahů, a především pak silná citová náklonnost Helceletova k Němcové (a podobná situace I. J. Hanuše, též sympatizujícího s Bratrstvem); praktičtější zaměřený Hanuš navíc považoval romantismus Bratrstva za směšný. Také vztah Klácelův k Němcové již nebyl tak intenzivní jako dříve; po společném pobytu v Mariánských Horách v září 1851 se naposledy setkali roku 1853 na brněnském nádraží. Němcová později Klácelovi zaznívala skutečnost, že jí počátkem 50. let, v časech pro její rodinu velmi obtížných, již nenabídl svou pomoc⁷³.

Členkou Bratrstva byla také mladá dívka Veronika Vrbíková, již Klácel poznal ještě v předrevolučních časech a k níž se po rozpadu Bratrstva roku 1852 citově vázal. Vrbíková ovšem nerozuměla Klácelově složité duši a prvkům jeho filozofie⁷⁴.

Roku 1853 počalo pro Klácela nelehké šestnáctileté období pobytu v klášteře, jež s sebou přineslo omezení rozletu jeho činorodé duše a změny ve společenských stycích. Klácel nyní udržoval kontakt zejména se svými spolubratry a opatem Napem, s Matějem Mikšíčkem a Leopoldem Hansmannem⁷⁵. Ani v klášteře však nebyl zcela uzavřen stykům s brněnským kulturním prostředím. Stal se nyní vychovatelem dcer z významných brněnských měšťanských rodin – např. rodiny Sturmovy, Wohlmutovy, Bauerovy, Giskrovy, Strakoschovy, d'Elvertovy – a za účelem výuky sepsal práci „Enzyklopaedische Erinnerungen an Vortraege aus Logik, Ethik,

71 Helcelet přišel do Brna roku 1850 z Olomouce, když byl jmenován profesorem polního hospodářství na brněnské technice.

72 B. Němcová žádala Klácela, zda by jí nemohl poskytnout politické informace o socialismu a komunismu. Klácel tedy vytvořil kritický rozbor teorií o ideálním uspořádání společnosti od křesťanského pojetí rovnosti přes pojetí společnosti u Thomase Mora k teoriím francouzských utopických socialistů a počátkům křesťanského socialismu. Podnět Němcové přišel Klácelovi vhod, neboť již dříve zamýšlel napsat pojednání v tomto duchu. Klácel ovšem odmítá revoluční pojetí komunismu a jeho materialismus a socialismus chápe jako prostředek k uspořádání společnosti na podkladě lásky a porozumění. V otevřených „Listech“ nazýval Němcovou „Lidmilko“ či „Liděnko“.

Pojednání postavil na podkladě práce německého sociologa Lorenze von Steina „Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs“ z roku 1848. Srv. kriticky Z. Dvořáková: František Matouš Klácel, s. 90–95; zde též výběr z „Listů“ na s. 237–243.

73 Srv. výtah z dopisu A. V. Šemberovi, jež uvádí Z. Dvořáková: František Matouš Klácel, s. 112.

74 Podrobně k situaci v Bratrstvu a vztahům Klácela k Němcové srv. Z. Dvořáková: František Matouš Klácel, s. 104–113.

75 Srv. pozdější dopisy Klácela Bratrankovi in: A. Neumann: Z Klácelových dopisů, kde zejména s. 219–226.

Aesthetik, Literaturgeschichte, Stylistik und Pflanzensymbolik“, jež představovala určité shrnutí jeho rozsáhlých vědomostí z těchto oborů⁷⁶. Klácel také stále přispíval do Hansmannova „Moravského národního listu“, jenž byl listem provládícím; za tuto svou publikační činnost byl také kritizován ze strany obrozeneckých kruhů (např. i J. Helcelet), nicméně však je třeba vzít v úvahu skutečnost, že publikační aktivity pro něj představovaly jednu z nyní již omezených možností projevu ducha. Klácel se ovšem věnoval i literární tvorbě, v níž nyní vyjadřoval své prohloubené myšlení o společnosti. Výsledkem jeho snah se stal spis „O ústavech proti bídě lidské“, vydaný původně roku 1854 pod názvem „O ústavech lidmilé obecnomyšlnosti“. Tato práce – nepochybně pod vlivem myšlení Bernarda Bolzana, francouzských utopických socialistů Henriho Saint-Simona, Charlese Fouriera a průkopníka křesťanského socialismu Roberta Lamennaise – opět zahrnuje ideu bratrství lidí, již Klácel dříve rozvrhl v činnosti Bratrstva. Klácel nyní zamýšlel nově vytvořit či zlepšit stávající institucionální základnu k odstranění lidské bídy a neřestí, jež by vyhovovala různým společenským vrstvám a provázela člověka jeho životem, napomáhala duchovním obrodě lidstva a materiálnímu vylepšení situace nejchudších vrstev⁷⁷. V souvislosti s Klácelovým myšlením o společnosti je třeba poukázat na jeho syntetické pojetí prvků sociální kritiky a přírodovědného zkoumání, jež mu právě v časech klášterní klauzury poskytlo duchovní útočiště a jímž, jak bude níže zdůrazněno, přispěl k pozdější světové proslulosti kláštera v přírodovědeckých kruzích.

Šedesátá léta 19. století přinesla také oživení Klácelova zájmu o jazykovědu. Myslitel nyní prosazoval sepětí gramatiky s logikou a zabýval se lexikologií; plodem jeho práce se stala díla „Cvičení myslí“, „Příspěvky ku vědeckému slovníctvu“ a „Slova stará zasluhující obnovení“. Svě myšlenky prakticky využíval při výuce, jíž se věnoval až do svého odjezdu do USA v roce 1869. V šedesátých letech ovšem Klácela citově zasáhla i úmrtí jeho bývalých i tehdejších přátel – Boženy Němcové roku 1862, Leopolda Hansmanna roku 1863 a také preláta Nappa roku 1868. Po úmrtí Nappově napomohl Klácel ke zvolení opatem Řehoři Mendelovi; očekával, že mu Mendel poskytne tvůrčí a osobní svobodu v té míře, v níž ji měl zaručenu od C. F. Nappa. Mendel, který povinností opata podřídil i své přírodovědné bádání, však Klácelovi nebyl nakloněn stejně jako Napp a s nelibostí pohlížel na jeho pedagogické aktivity. Navíc Klácelova neklidná povaha a jeho intelektuální činnost neodpovídaly Mendelově představě o spořádaném chodu kláštera.

Všechny uvedené okolnosti přispěly ke konečnému Klácelově odchodu do USA na jaře 1869. Před svým odchodem Klácel ještě dotvořil svůj etický spis „Ladověda“, jež obsahuje filozofické úvahy o přírodě, prostoru a lidském bytí. Za svého pobytu v USA se Klácel definitivně odvrátil od pozitivního křesťanství a rozvíjel i nadále filozofickou tvorbu; jeho práce z amerického období však již často vyjadřují hořkost přestálého trápení a křivd.

Nedílnou součástí velkého díla, jež Klácel zanechal po svém působení v Brně, jsou samozřejmě též jeho žáci, absolventi brněnského filozofického učiliště a alum-

76 Srv. Z. Dvořáková: František Matouš Klácel, s. 129–130.

77 Srv. Z. Dvořáková: František Matouš Klácel, s. 134–140. Klácel navrhuje zřízení či inovaci ústavů po vertikální (jesličky, školky, školy) i horizontální – tedy do různých oblastí života zasahující – linii (ústavy napravující a ochranné pro mládež, ústavy pro sloužící, ústavy k práci donucovací, ústavy ku prospěchu chudých, společné pekárny, prádelny, stravovny; ústavy pro vzdělanost, spolky střídmosti aj.).

nátu. Na tomto místě je třeba opět alespoň zmínit skutečnost, že právě Klácel stál u počátků činnosti pozdějšího historika a archiváře Vincence Brandla, syna klášterního sluhu, jemuž tento myslitel poskytl duchovní útočiště a uvedl jej do idejí národního obrození.

III. Nový duch kláštera

Čtyřicátá léta 19. století ve svém celku představují období rychlého rozvoje kultury ve starobrněnském klášteře, u jehož základů stálo přijetí tří noviců roku 1843. Počet kněží v klášteře byl tehdy ve skutečnosti již dosti malý a tak opat Napp zamýšlel přijmout několik studentů brněnského filozofického učiliště. Tehdy byli přijati za řeholníky Řehoř Mendel⁷⁸, Anselm Rambousek⁷⁹ a Chrysostom Cigánek, a později roku 1845 Pavel Křížkovský. Přijetím těchto noviců se opět prokázal neo-beyčejný cit, jímž opat Napp dokázal odhadnout charakter člověka a jeho nadání, neboť právě uvedení řeholnicí – a zejména pak Mendel a Křížkovský – dosáhli každý ve svém oboru vynikajících výsledků.

F. M. Klácelovi se stal osobně velmi blízkým zejména spolubratr Anselm Rambousek, jehož zálibou v noviciátě bylo studium cizích jazyků. Před vstupem do noviciátu studoval také filozofické spisy Klácelovy a Bratrankovy⁸⁰. Rambousek se sám zapojil do národního obrození na Moravě a byl velkým příznivcem Klácelova vlasteneckého snažení a jeho podporovatelem v revolučním roce 1848⁸¹. Po Řehoři Mendelovi se Rambousek stal opatem starobrněnského kláštera.

Pojednáváme-li o osobnosti F. M. Klácela, nelze nezpomenout jeho zájem o přírodní vědy, k němuž se utíkal především v časech pro něj kritických, v době, kdy mu byla uzavřena možnost otevřeného intelektuálního projevu. Klácel sice nevydal žádnou skutečně přírodovědnou studii, avšak úloha přírody v jeho sociálněfilozofických pracích je zásadní⁸².

78 Mendelova pozůstalost v MZA, E 4, kart. 197, fasc. Řehoř Mendel obsahuje list s výpisem původu Mendelovy rodiny a základní informace o Mendelově životě. Je zde uložena též Mendelova žádost o přijetí do řádu. Podrobnější informace o Mendelově činnosti lze získat ze studií uložených v pozůstalosti, např. Augustin Padtberg: Augustinerpraelat Johann Gregor Mendel. Entdecker der Vererbungsgesetze. Zum 25. Jahrestage seines Todes. Separat-Abdruck aus „Natur und Kultur“ 6, Heft 8, 10, 11. B. m., 1909, s. 2–16. Významným životopisem Řehoře Jana Mendela je práce J. Křížkovského Gregor Johan Mendel 1822–1884, jež byla vydána v německém jazyce v Lipsku roku 1964.

Johann Mendel se narodil 22. července 1822 v majetné rolnické rodině v Hynčičích ve Slezsku (nyní Vražné v okrese Nový Jičín). Po absolvování gymnázia v Opavě se roku 1840 zapsal na filozofický ústav univerzity v Olomouci, kde studoval teologii a botaniku. V letech 1851–1853 studoval ve Vídni (viz též s. 31, pozn. 102 v této práci).

79 Písemná pozůstalost A. Rambouska v MZA Brno, E 4, kart. 213, fasc. Anselm Rambousek je dosti obsáhlá; kromě převažující korespondence (Klácel, Křížkovský) je zajímavá také jeho osobními účty z let 1850–1856. Korespondenci částečně vydal A. Neumann: Z Klácelových dopisů. ČVS 50, 1937.

80 Srv. A. Neumann: Starobrněnský klášter za Křížkovského, s. 4–5.

81 Srv. vzájemnou korespondenci v Neumannově edici Z Klácelových dopisů a Neumannovu práci Starobrněnský klášter za Křížkovského, s. 7–12.

82 Srv. Klácelovo pojednání – text přednášky – o Darwinově evoluční teorii (Darwin), jak jej převzali Jiří Gabriel a Vítězslav Orel pro svou studii František Matouš Klácel a přírodní vědy. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity (dále jen SPFFBU), řada B, 19, 1972, s. 87–95 (uvedené pojednání na s. 90–95, níže citovaná ukázka na s. 91). Pro informaci o dalších Klácelových spisech týkajících se přírodních věd viz J. Kabelík: Literární pozůstalost Matouše Frant. Klácela, ČMM 31, 1907, s. 398–413 n. V MZA Brno, fond G 48 František Matouš Klácel, kart. II se pod č. 10 nachází spis „Přírodověda“, jež

S Klácelovými tezemi o přírodě i jeho praktickými pokusy souvisí právě snaha opata Nappa povznést klášter na úroveň střediska vědy. Právě v klášterní zahradě prováděl již od r. 1828 botanické pokusy profesor matematiky Aurelius Thaler (1796–1843), jenž založil klášterní botanický herbář⁸³. Právě na Thalerovu radu založil opat Napp v klášterní zahradě záhony pro pokusné křížení rostlin.

Po Thalerově smrti převzal klášterní zahrádku i herbář Klácel, jehož péče o svěšené statky byla skutečně svědomitá. Významným momentem ocenění Klácelovy práce v praktickém rozvoji přírodních věd se stal dekret z 11. října 1849, jímž bylo Klácelovi uděleno členství v užším řídicím orgánu k. k. Maehr.-Schles. Gessellschaft zur Befoerderung des Ackerbaues der Natur- und Landeskunde; dekret podepsal C. F. Napp, jenž se tak snažil povzbudit Klácela k další tvůrčí práci. Snad nejdůležitější skutečností v celém rámci Klácelovy přírodovědné činnosti a obecně i v rámci vědám příznivého prostředí starobrněnského kláštera je fakt, že Klácelova filozofie přírody a praktické pokusy v botanice měly – spolu s filozofií F. T. Bratranka a podporou opata C. F. Nappa – zásadní vliv na utváření výrazné osobnosti světové vědy, osobnosti Řehoře Mendela, zakladatele genetiky.

Mendela spojovalo s Klácelem a Bratrankem v raných letech jeho přírodovědného studia zejména prvotní zaměření na filozofii. Postupně se však vymaňoval z myšlenkového okruhu svých pedagogických vzorů v brněnském klášteře a studium buněčné teorie spojil s vysokou matematikou a fyzikou, čímž položil základy nového směru exaktní biologie; právě Mendel dokázal ve svém díle vytvořit vynikající syntézu teoretických věd a praktického šlechtitelství.

Roku 1856 začal Mendel v klášterní zahradě praktikovat křížení hrachu a zkoumání jeho dědičných znaků. Podstata jeho pokusů spočívala ve vypěstování rostlin se sedmi specifickými dědičnými znaky (např. výška, barva, tvar listů), z nichž poté kombinoval různé varianty podle principu komplementarity, tedy kombinoval například vysoké rostliny s nízkými a rostliny s červenými květy křížil s rostlinami s květy bílými. Na základě svých pokusů formuloval tři zákony dědičnosti – pravidlo uniformity, zákon o volné kombinovatelnosti vloh a zákon dominance. Roku 1865 shrnul své závěry v odborném článku „Versuche ueber Pflanzenshybride“ pro časopis brněnského Přírodovědeckého spolku. Jeho příspěvek však zcela zapadl a byl doceněn teprve po propracování evoluční teorie ve 30. letech 20. století, když předtím roku 1900 tým holandského botanika Huga de Vriese nezávisle na Mendelovi dospěl ke stejným závěrům, avšak nedokázal je formulovat tak přesně jako Mendel.

Významnou součástí Mendelova bádání v přírodních vědách je též jeho zájem o meteorologii. Byl pozorovatelem c. k. Ústředního ústavu pro meteorologii a zemský magnetismus ve Vídni. V říjnu 1870 sledoval větrnou smršť nad Brnem a v listopadu téhož roku podal zprávu o svém pozorování na zasedání Přírodovědeckého

osvětluje Klácelův filozofický, idealistický postoj k přírodním vědám. Právě z tohoto Klácelova spisku se pak dozvídáme o jeho botanických pokusech, jež později dovedl k dokonalosti s použitím matematicko-fyzikálních metod Klácelův spolubratr a zák Řehoř Mendel. Dílko bylo napsáno již za Klácelova života ve Spojených státech amerických, a je v něm dobře patrná skepse, jakou v té době již choval vůči církvi.

83 Viz též Thalerovu pozůstalost v MZA, E 4, kart. 223.

spolku. Zpráva, jež vyšla roku 1871 tiskem, náleží k nejvýznamnějším původním příspěvkům k meteorologii v českých zemích⁸⁴.

Nelze pominout ani Mendelův zájem o praktické včelařství. V roce 1870 vstoupil do moravského včelařského spolku (roku 1872 zde byl zvolen zástupcem předsedy) a již roku 1871 dal postavit v zahradě kláštera včelín, kde realizoval pokusy s křížením různých druhů včel. Zamýšlel takto prokázat platnost teorie dědičnosti také v živočišné říši, avšak nebyl příliš úspěšný, neboť zákony rozmnožování včel byly objeveny až ve 20. století. Přesto se jeho včelín stal vynikajícím vědeckým centrem tehdejšího středoevropského včelařství.

Jestliže Mendel byl patrně největší osobností klášterní vědy, pak výrazným činitelem kultury ve starobrněnském klášteře, o jehož duchovní i profesionální rozvoj se zasloužil opat Napp, se stal talentovaný hudební skladatel Pavel Křížkovský⁸⁵. Poté, co byl na podzim roku 1845 přijat do noviciátu, mohl dále rozvíjet svá hudební studia.

Studoval teorii hudby, partitury a věnoval se skládání a praktické hudební produkci. Na podzim roku 1846 složil řeholní slib a do roku 1850 studoval bohosloví. Právě po složení řeholního slibu (a také díky vlivu Františka Sušila, který mu představil moravské písně) byly v Křížkovském, který doposud žil jazykově německou kulturou, vzbuzeny sympatie k českému národnímu životu a kultuře. V revolučním roce 1848 převzal Křížkovský řízení kůru v chrámu na Starém Brně a dozor nad fundatisty; hudebninami jej zásoboval opat Napp. Opat se také zasloužil o zaopatření fundatistů v tomtéž roce, kdy kláštery obecně ztrácely své příjmy a výsady a byly jim zvyšovány daně a poplatky.

Pavel Křížkovský se ovšem plně věnoval hudební činnosti; jeho práce pro starobrněnský sbor se stala proslavenou v širokém rámci českých zemí, avšak skladatel se nemohl aktivně věnovat spolkové činnosti a práci pro národní obrození v tak intenzivním smyslu, jak to činili někteří z jeho spolubratrů⁸⁶. Křížkovského žákem, jemuž se později dostalo velkého uznání, byl Leoš Janáček, který od roku 1864 – tehdy jako desetiletý – působil v Křížkovského sboru coby sopranista a když Křížkovský roku 1874 odešel do Olomouce, kde se stal kapelníkem dómského sboru, zastupoval jej ve funkci sbornístra.

Řeholníci kláštera na Starém Brně také měli zásadní zásluhu na uskutečnění oslav cyrilometodějského milénia v roce 1863. Kněží organizovaní v jednotě Dědic-

84 *Srv. studii Jana Munzara Gregor Mendel – meteorolog v Československém časopise pro fyziku, A 31, 1981, s. 63–67. K Mendelově vědecké činnosti dále srv. i V. Orel: Tradice přírodovědecké práce v starobrněnském klášteře. In: Starobrněnské sídlo ústavů Československé akademie věd, Brno 1984, s. 29–37, zde s. 34–36.*

Je ovšem třeba uvést také zásadní monografii Huga Illtise Johann Gregor Mendel /Leben, Werk und Wirkung/, Berlin 1924, jež shrnuje poznatky týkající se Mendelovy osobnosti. Dále srv. i citovanou novější práci J. Kříženeckého Gregor Johan Mendel 1822–1884, Leipzig 1964.

85 *Křížkovský se narodil dne 9. ledna 1820 v Holasovicích ve Slezsku do skromných poměrů v tradičně hudebnické rodině a od mládí jevil velké hudební nadání. Od roku 1834 do roku 1840 studoval na gymnáziu v Opavě; poté se věnoval studiu filozofie v Olomouci. Ke Křížkovského působení v Brně srv. monografii Karla Eichlera P. Pavel Křížkovský. Životopisný nástin. Brno 1904, jež se ovšem obšírně věnuje odborné stránce Křížkovského hudební činnosti.*

86 *Pracoval nicméně spolu s Kláelem a Rambouskem v Moravské národní jednotě sv. Cyrila a Metoděje. Srv. B. Zlámal: Klášter králové na Starém Brně v cyrilometodějském ovzduší 19. století, Brno 1937, s. 3.*

tví sv. Cyrila a Metoděje⁸⁷ se podíleli na obnovení dříve zakázaných poutí na Velehrad a Hostýn.

Roku 1863 proběhly církevní slavnosti na Velehradě a národní oslavy v Brně. Napp zajišťoval velehradské oslavy po finanční stránce a vyslal na výpomoc také Křížkovského s pěti klášterními fundatisty, zorganizoval i brněnské oslavy v Lužánkách a městské redutě, jichž se účastnily největší osobnosti českého i moravského kulturního života⁸⁸.

Závěrem

K úloze starobrněnského kláštera v procesu národního obrození na Moravě lze na podkladě svědectví pramenů i odborného zpracování říci, že byla skutečně jedinečnou a nepochybně zaujímá jedno z předních míst v rámci obrozeneckých aktivit kleriků v českých zemích. Vždyť v mimořádné osobnosti opata Cyrila Františka Nappa se nepochybně snoubilo experimentátorství vynikajících polyhistorů raného novověku s racionalitou a organizovaností osvícenského myšlení, jež doplňovaly pevné zásady křesťanského humanismu a lidského citu. Napp dokázal nabídnout své vědomosti, zkušenosti i hlubokou lidskost svým žákům, zároveň každému z nich dovolil, aby z bohaté pokladnice opatova vědění vybral díl, jenž nejlépe vyhovoval jeho vlastní povaze a zájmům. Všestranná a přitom pečlivá opatova práce spolu s jeho četnými kontakty v širším prostředí obrozenecké společnosti dala vzniknout bezpečnému zázemí, jež hostilo řeholníky talentované, přece však charakterově často navzájem velmi odlišné. Z rozdílů se ovšem za Nappova vedení skládal skvělý celek. Přimo v klášteře či v jednoznačné souvislosti s ním vznikala rozličná literární, filozofická či jednoznačně přírodovědná díla, jež se namnoze ukázala být zásadními pracemi svého oboru, vystihujícími rysy osobností svých tvůrců.

Podobně jako Napp nabízel své vědomosti žákům i Klácel, také on byl, podobně jako jeho ochránce a učitel, svými svěřenci ctěn a obdivován. I přes vzájemnou silnou náklonnost dělily tyto dvě z největších osobností v novověkých dějinách kláštera zásady v přístupu k samotnému životu. Napp byl ve srovnání s Klácelem přece jen osobou autoritativnější, ukázněnější, ano i exaktnější. Těmito rysy se opat a vědec Napp podobal opatu a vědci Mendelovi, který ovšem dovedl prvek exaktnosti k dokonalému stavu. Klácel byl také vědcem, ale vědcem-filozofem, jenž při vlastní práci uplatňoval velkou míru snad až živelného citu. Vedle vyrovnaného pragmatika Nappa pracoval neklidný, až romantický idealista Klácel, jehož živý intelekt bezpodmínečně vyžadoval možnost projevu, uplatnění, nesměl být omezován ve svém rozletu. Právě zde, v této nezbytnosti, lze snad spatřovat příčinu častých Klácelových krizí a jeho bolestíinství. Povšimneme-li si skutečnosti, že Klácelova snaha prakticky uplatnit své myšlenky téměř periodicky narážela na bariéru predepsaných vzorců hmotné i duchovní existence, přestaneme snad kriticky hodnotit některé jeho životní postoje.

87 Založeno dne 15. června 1850 po výše uvedené intervenci biskupa Schaffgotsche. Srv. B. Zlámal: Klášter králové ..., s. 5.

88 Srv. B. Zlámal: Klášter králové ..., s. 7–8. Týž: C. F. Napp, moravský kulturní pracovník, VVM 18, 1966, s. 50–52. Týž: Podíl bohoslovců na miléniových oslavách 1863, Museum. Časopis slovanských bohoslovců 65, 1933/34, s. 91–94.

Klácel byl člověkem pronikavého myšlení a rozsáhlých vědomostí, avšak zároveň i člověkem poněkud těžkopádným. Nedobrá koncovka jeho prvního pedagogického působení v Brně, zklamání z vývoje revolučních idejí konce čtyřicátých let, zahorklost z mnoha zmarněných přátelství – mnohé z těchto Klácelových strastí lze přičíst na vrub jeho neschopnosti či snad nechuti rychle reagovat na měnící se podmínky, střídát vzdor s přizpůsobivostí. Klácel ve svém odporu vůči pevně stanoveným, rigidním, v jeho očích absolutistickým autoritám ke své škodě nedokázal plně využít možnosti, jež mu nabízel jistá existence řeholníka v Klášteře králové.

Jeho blízcí přátelé z řad augustiniánských mnichů, jemný a citlivý filozof a pedagog F. T. Bratranek spolu s lingvisticky nadaným obrozencem Anselmem Rambousekem, ovšem naopak uměli klášterem nabízených alternativ využít dobře. Stálost obou těchto jeho přátel doplňovala Klácelův vlastní neklid; Bratranek i Rambousek dokázali pochopit a měli v úctě Klácelův myšlenkový svět, a právě proto mu mohli být oporou v pro něj těžkých obdobích.

Stejně tak můžeme s jistotou rezervou označit za podporu pro Klácela i jeho odkaz mnohých jeho žáků; V. Brandla, jenž výborně zpracoval Klácelovo dílo ve svých studiích a jenž do značné míry vděčil právě Klácelovi za svůj profesionální vzestup, i M. Mikšíčka, který i přes některé neshody s Klácelem z období po Bratrstvu zůstal jeho přítelem i po odchodu velkého myslitele do Spojených států amerických.

Žurnalistická i literární činnost Klácelova a jeho myšlenkový vývoj ve Spojených státech se ovšem již v tomto pojednání neodráží, neboť svým odchodem z vlasti se Klácel odpoutal od starobrněnského kláštera jako prvku spojujícího jej s moravským kulturním prostředím. Byla-li v Klácelových očích v samotné jeho existenci v klášteře či v „ideovém“ pojetí kláštera jako takového alespoň nějaká pozitiva, pak je ztratil smrtí opata Nappa. Přístup nového opata Mendela, Klácelova žáka, pak společně s Klácelovým již stálým nezájmem o politické dění v českých zemích spolupůsobil při konečné realizaci myslitelova rozhodnutí opustit (lépe však říci utéct) z vlasti.

Práce C. F. Nappa v rámci kulturního a hospodářského ruchu na Moravě a pohnuté osudy F. M. Klácela spolu velmi úzce souvisejí. Bez Nappova vpravdě otcovského přístupu ke Klácelovi by zřejmě nevznikla všechna jeho díla, jež se dnes řadí ke zlatému fondu obrozenecké literatury.

Chápeme-li tedy klášter jako jednotící prvek, jako určitý bod gravitace, který k sobě přitahuje aktéry obrozeneckých snah na Moravě (již přitom nemusejí nutně být augustiniánskými řeholníky) a je jednou vzdálenějším, podruhé bližším, ale přece jen stále přítomným centrem jejich životních drah, můžeme dospět k zamýšlenému středu tohoto pojednání.

Soupis použitých pramenů a literatury

1. Prameny

Moravský zemský archiv v Brně

E 81 Kapitula sv. Petra a Pavla v Brně (1048) 1207–1942

sign. I. G Korespondence, akta, osobní spisy proboštů a biskupů 1598–1604, Probošt Eliáš Hovorius z Vyškova, č. 89

sign. II. B Osobní spisy kanovníků, č. 172

sign. II. D Výkazy kanovnických prebend 1655–1891a výkazy majetku, č. 198

sign. II. F Vladislav Jagellonský potvrzuje kapitule prezentační právo na faru v Rousínovci, dne 19. ledna 1502 v Olomouci, č. 359

sign. III. C Restaurace kostela sv. Petra 1643–1652, č. 409

sign. III. D Poznámky, zápisy a různá dobrozdání ke sporům o hranice a vykonávání obřadů s kostelem sv. Jakuba, č. 428

sign. III. D Korespondence a akta k hraničním sporům s kostelem sv. Jakuba, č. 429

sign. III. D Spor s kostelem sv. Jakuba o beneficium v Bohunicích, Ořechově, Nebovidech a o desátky v Podolí 1656–1672, č. 432.

2. Literatura

DŘÍMAL, Jaroslav ed.: *Dějiny města Brna I., II.* Brno 1969, 1973.

NEKUDA, Vladimír: Urbáře na panství brněnské kapituly (Zlomky urbáře ze 70.–80. let stol. 14. a z r. 1407, urbář z r. 1619). Příspěvek k situaci venkovského lidu v období předhusitském a předbělohorském. *Časopis moravského musea* 47, 1962, s. 43–66.

SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Sv. 1, 2. Praha 1994 a 1999.

JAN, Libor – PROCHÁZKA, Rudolf – SAMEK, Bohumil: *Sedm set let brněnské kapituly*. Brno 1996.

FLODROVÁ, Milena – GALASOVSKÁ, Blažena – VODIČKA, Jaroslav: *Seznam ulic města Brna s vývojem jejich pojmenování*. Brno 1984.

TENORA, Jan: *Kathedrální kostel sv. Petra a Pavla v Brně. Příspěvek k dějinám stavby a vnitřní úpravy*. Brno 1930.

TENORA, Jan: *Statek sv. Petra v Brně I., II.* Brno 1934, 1937.

TENORA, Jan: Prebenda kapituly brněnské v Přibyslavicích. *Časopis Matice moravské* 57, 1933, s. 211–218.

Autor je studentem FF MU, obor historie – anglistika.